

พัฒนาการของการสืบสืบทอดวรรณคดีไทย¹

นิตยา แก้วคัลลา*

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

Development of Thai Literature Creative Perpetuation

Nittaya Kaewkallana*

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 24 November 2025

Revised 31 January 2026

Accepted 6 February 2026

คำสำคัญ

พัฒนาการ

วรรณคดีไทย

การสืบสืบทอด

* Corresponding author

E-mail address:

nittaya.k@arts.tu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของการสืบสืบทอดวรรณคดีไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1888 จากเรื่องไตรภูมิพระร่วงจนถึงกลุ่มวรรณกรรมออนไลน์ที่นำวรรณคดีมาสืบสืบทอดในบริบทปัจจุบัน พ.ศ. 2568 และศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องที่มีความพิเศษที่ถูกนำมาสืบสืบทอดในบริบทสังคมและวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัย ผลการศึกษาพบว่า การสืบสืบทอดวรรณคดีมีรากฐานจากการปรับปรุงวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์จากมุขปาฐะสู่ลายลักษณ์ การผสมผสานวัฒนธรรมต่างชาติสู่การนำมาเป็นต้นเค้าหรือดัดแปลงเป็นตัวบทใหม่ การสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ รวมถึงมีการสืบสืบทอดวรรณคดีไปสู่ศิลปะต่างแขนงในแบบของการประสานศิลป์ การสืบต่อวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ และการประสานศิลป์ตอบสนองภารกิจและบริบทของการสถาปนาอาณาจักรใหม่ การเกิดวัฒนธรรมการพิมพ์และการผสมผสานวัฒนธรรมใหม่ การกำหนดมาตรฐานวรรณคดีและนโยบายการสร้างชาติกับการส่งเสริมวัฒนธรรมและภาษาไทย การนำวรรณคดีเรื่องเก่าไปเล่าใหม่ในสื่อที่เกิดขึ้นใหม่และศิลปกรรมแนวใหม่ และการปรับใช้ใหม่ในฐานะที่วรรณคดีเป็นสื่อแทน “ความเป็นไทย” และเป็นทุนทางวัฒนธรรมตลอดจนการนำมาผลิตซ้ำในวัฒนธรรมประชานิยม อันเป็นพลวัตตามพัฒนาการของสังคมไทย ส่วนวรรณคดีไทยเรื่องที่มีความพิเศษที่นำมาศึกษาพัฒนาการของการสืบสืบทอดทั้งในแง่ของรูปแบบและนัยที่สัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัย

¹ งานวิจัยนี้ได้รับทุนวิจัยทั่วไปด้านศิลปวัฒนธรรม ตามสัญญาเลขที่ TUTS 4/2567 จากกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2567 ประเภททุนวิจัยเพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย (Thai Studies)

Keywords:

development,
literature,
perpetuation

Abstract

This article examines the development of creative perpetuation in Thai literature from 1345 to 2025, spanning from the *Traibhūmikathā* (*Three Worlds According to King Ruang: A Thai Buddhist Cosmology*) to contemporary online literary works. It analyzes selected Thai literary works with distinctive characteristics that exemplify creative perpetuation within the socio-cultural contexts of their respective periods. The study finds that literary perpetuation is rooted in processes of cultural assimilation, evolving from oral to written traditions; the incorporation and adaptation of foreign cultural materials as sources for reinterpretation; the creation of new literary works; and the extension of literature into other artistic disciplines through artistic amalgamation. Such continuities of literary and artistic integration align closely with the missions and contexts of kingdom formation and consolidation. In response to social development, creative perpetuation in Thai literature encompasses the emergence of print culture and cultural hybridity, the establishment new literary standards alongside nation-building policies that promote the Thai language and culture, the reinterpretation of classical literature through emerging media and artistic forms, and the repurposing of literature as a symbol of “Thainess” and a form of cultural capital. The selected literary works demonstrate evolving modes of creative perpetuation in both form and significance, reflecting the socio-cultural conditions of each historical period.

1. บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

วรรณคดีเป็นผลผลิตทางศิลปะและภูมิปัญญาของมนุษย์และจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่จากอดีตสู่ยุคปัจจุบัน วรรณคดีในบริบทยุคอดีตในสมัยสุโขทัยมีผลงานเรื่องสำคัญ คือ ไตรภูมิกถา ซึ่งจัดเป็นวรรณคดีโลกศาสตร์เล่มแรกที่แต่งเป็นภาษาไทย (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2543, น. 11) และเป็นงานที่สืบทอดคัมภีร์พุทธศาสนาต่าง ๆ ด้วยการรวบรวมแล้วนำมาสร้างใหม่หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “การสืบสรรค์”¹ อันเกิดจากการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับต่างชาติ วรรณคดีหลายเรื่องนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา โดยเฉพาะวรรณคดีแบบฉบับมีผู้สร้างสรรค์ผลงานหรือผู้แต่งสมัยหลังนำมาสืบสรรค์เป็นวรรณคดีหรือวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ประเภทต่าง ๆ สมัยต่าง ๆ ในมิติของการสืบสรรค์วรรณศิลป์ การประสานศิลป์หรือการสืบสรรค์วรรณคดีสู่ศิลปะต่างแขนง และการสืบสรรค์ข้ามสื่อหรือการนำเรื่องราวจากวรรณคดีไปปรับใช้หรือเล่าใหม่ในสื่อต่าง ๆ ในบริบทที่ต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย

การสืบสรรค์วรรณคดีไทยในวิถีของการสร้างสรรค์หรือกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ด้วยการผสมผสานปฏิสัมพันธ์ของงานมุขปาฐะกับลายลักษณ์ และยังมีการประสานศิลป์สู่ศิลปะต่างแขนง จากการถ่ายทอดเรื่องราวของวรรณคดีผ่านงานช่างในศิลปะแขนงต่าง ๆ การเติบโตของวัฒนธรรมหนังสือในสมัยอยุธยา มีวรรณคดีลายลักษณ์หลากหลายทั้งงานที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ และงานที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมต่างชาติควบคู่กับการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมมุขปาฐะ เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยา ศิลปวัฒนธรรมสูญหาย หากมีความสืบเนื่องของความคิดและจินตนาการสานต่อด้วยการแต่งซ่อม แต่งต่อ และแต่งใหม่ ตลอดจนการสร้างงานในรูปลักษณะใหม่ที่มีที่มาจากต่างประเทศในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมื่อเข้าสู่หัวเลี้ยวของการพัฒนาไปสู่ยุคใหม่เกิดงานสร้างสรรค์รูปแบบใหม่และมีเนื้อหาเป็นเรื่องสมัยใหม่ ส่วนวรรณคดีก็ถูกนำไปปรับปรุงและปรับใช้ป็นองค์ประกอบสำคัญของการเกิดศิลปะการแสดงแบบใหม่ กอปรกับวัฒนธรรมการพิมพ์รุ่งเรือง มีการขยายตลาดสู่ภูมิภาคเกิดการสืบสรรค์วรรณคดีตามแบบส่วนกลางหรือกรุงเทพฯ และเสื่อมความนิยมลง แม้จะมีความพยายามส่งเสริมและอุดหนุนทำนุบำรุงการแต่งวรรณคดีแบบโบราณนิยม วรรณคดีร้อยกรองแบบโบราณเกิดการเปลี่ยนผ่านเป็นร้อยกรองแนวใหม่ ด้านศิลปกรรมมีการประยุกต์แบบอย่างศิลปะตะวันตกผสมผสานกับความเป็นไทย โดยยังคงใช้วัสดุจากเนื้อหาในวรรณคดีไทยในงานทัศนศิลป์ ในขณะเดียวกันวรรณคดีก็ถูกนำไปปรับใช้ในสื่อใหม่หรือเรียกได้ว่าเป็นการสืบสรรค์ข้ามสื่อในลักษณะของสื่อแบบดั้งเดิม (Traditional Media) ก่อนเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงในบริบทของสื่อใหม่ (New Media)

¹ คำว่า “การสืบสรรค์” ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า creative perpetuation หมายถึง การทำให้เห็นผลวัดของการสืบทอด ซึ่งไม่ใช่เพียงการสืบทอดเท่านั้น แต่ได้นำมาสร้างใหม่ด้วย คำว่า “สืบ” ตัดคำมาจาก “สืบทอด” หมายถึง การรับมรดกจากอดีต หรือการรับช่วงต่อ ๆ กันมา ส่วนคำว่า “สรรค์” ตัดคำมาจาก “สรรค์สร้าง” หมายถึง การสร้างสรรค์ในกระบวนการสืบทอดดังกล่าว (นิทยา แก้วคัลณา, 2551, น. 18)

สืบต่อมาในบริบทของโลกที่เปลี่ยนแปลงจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ขับเคลื่อนด้วยพลังแห่งเทคโนโลยีสารสนเทศ การขยายตัวของสังคมทุนนิยมและกระแสวัฒนธรรมต่างชาติ ตลอดจนกระแสบริโภคสื่อความบันเทิงจากต่างชาติ ท่ามกลางกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงนี้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ของสังคมไทย รวมถึงมิติใหม่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเป็นไทยและภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะปรากฏการณ์ของวรรณคดีไทยที่ถูกนำมาสืบสรรค์เพื่อสานต่อวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้และสืบทอดรากเหง้า อันเป็นนัยของการตอบโต้กระแสโลกาภิวัตน์ และวรรณกรรมต่างประเทศ นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา

ปรากฏการณ์พลวัตของวรรณคดีไทยในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากบริบทโลกจากบริบทยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) บริบทของสื่อใหม่และเครือข่ายสังคมออนไลน์ (New Media and Social Network) บริบททุนนิยมและบริบทนิยมกับอุตสาหกรรมการสร้างวัฒนธรรม (Cultural Industry) และบริบทกระแสวัฒนธรรมประชานิยม (Popular Culture) วรรณคดีไทยถูกนำมาสืบทอดหรือผลิตซ้ำ ปรับแต่ง ดัดแปลง หรือผลิตขึ้นใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ โดยการปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับเอกลักษณ์หรือธรรมชาติของสื่อใหม่ รวมถึงการสืบสรรค์วรรณคดีไทยในพื้นที่ใหม่จากสื่อสิ่งพิมพ์ไปยังสื่ออินเทอร์เน็ต อันเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนวรรณคดีไทย ซึ่งเป็นการผลิตและการบริโภคในบริบทของโลกดิจิทัล

โจทย์ของการวิจัยครั้งนี้เกิดขึ้นจากความต้องการเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาวิจัยที่มีมาก่อนจากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าการศึกษาเกี่ยวกับการสืบสรรค์วรรณคดีไทยปรากฏเพียงบางยุคเท่านั้น และส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวรรณคดีเฉพาะเรื่องหรือประเภท รวมถึงเป็นการศึกษาการดำเนินรอยตามขนบทางวรรณศิลป์ และศึกษาวรรณคดีเฉพาะเรื่องในมิติของการสืบสรรค์ข้ามสื่อและการประสานศิลป์ จึงนำไปสู่ความจำเป็นในการวิจัยเรื่องนี้คือ

1. งานวิจัยเกี่ยวกับการสืบสรรค์วรรณคดีไทยยังคงศึกษาเพียงบางเรื่องหรือประเภทและบางยุคเท่านั้น และส่วนใหญ่ยังคงเน้นการศึกษาตามรอยขนบ

2. การศึกษาตามข้อ 1 จึงมองเห็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมประเภทวรรณคดีเพียงบางยุคและเป็นเพียงมิติของการสืบสรรค์วรรณศิลป์ หากการศึกษากการสืบสรรค์วรรณคดีนับเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่นอกจากจะสัมพันธ์กับบริบทสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยแล้วยังมีมิติของการประสานศิลป์ระหว่างวรรณคดีกับศิลปะแขนงต่าง ๆ และการสืบสรรค์ข้ามสื่อทั้งสื่อแบบดั้งเดิม (Traditional Media) และสื่อดิจิทัลสมัยใหม่ (New Digital Media)

3. การสืบสรรค์วรรณคดียังไม่มีการศึกษาอย่างรอบด้านทั้งในมิติของเวลา และการพิจารณาความสัมพันธ์ในมิติของการประสานศิลป์และข้ามสื่อที่ครอบคลุมนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อันทำให้เห็นพัฒนาการของการสืบสรรค์วรรณคดีไทย และการดำรงอยู่ของวรรณคดีไทยในท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของแต่ละยุคสมัย

งานวิจัยเรื่องนี้ต้องการเติมเต็มช่องว่างดังกล่าวข้างต้นให้สมบูรณ์ทั้งมิติของเวลาโดยเริ่มการศึกษาใน พ.ศ. 1888 จากเรื่องไตรภูมิพระร่วงในสมัยสุโขทัยถึงกลุ่มวรรณกรรมออนไลน์ที่นำวรรณคดีมาสืบสรรค์ในบริบทปัจจุบัน พ.ศ. 2568 และมิติของการสืบสรรค์วรรณศิลป์ การประสานศิลป์ และการสืบสรรค์ข้ามสื่อเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีของไทยในฐานะรากเหง้าทางภูมิปัญญาและเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยว่าถูกนำมาสืบสรรค์อย่างไม่เคยสูญสิ้นถึงแม้จะเสี่ยงต่อภาวะสูญหาย การศึกษาการสืบสรรค์วรรณคดีไทยในแต่ละยุคสมัยนอกจากจะส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้และรับรู้เรื่องวรรณคดีไทยในฐานะของวัฒนธรรมว่ามีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับบริบทสังคมวัฒนธรรมไทยและบริบทโลกแล้ว งานวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการของการสืบสรรค์วรรณคดีไทยจะยังประโยชน์ต่อสังคมไทยในแง่ของการมองเห็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมและการหยิบยกเอาสิ่งเหล่านี้ที่จัดเป็นทุนทางวัฒนธรรมให้สามารถนำกลับมาปรับใช้หรือสืบสรรค์ให้เข้ากับสื่อใหม่หรือปรากฏการณ์ใหม่ ๆ ได้อย่างไม่มีวันสิ้นสุด

งานวิจัยเรื่อง “พัฒนาการของการสืบสรรค์วรรณคดีไทย” เป็นงานที่เกิดขึ้นจากความตระหนักในคุณค่าและเพื่อเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาดังกล่าวข้างต้น โดยใช้แหล่งข้อมูลจากวรรณคดีที่มีการนำมาสืบสรรค์ในบริบทของสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีคำถามสำคัญของการวิจัยว่าปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมประเภทวรรณคดีซึ่งมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตในแต่ละยุคสมัยในบริบทของสังคมไทยนั้นมีพัฒนาการของการสืบสรรค์วรรณคดีอย่างไร ตลอดจนศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องที่มีความพิเศษหรือได้รับการยกย่องให้เป็นยอดของวรรณคดีที่ถูกนำมาสืบสรรค์หรือปรับใช้ใหม่ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัยนั้นเป็นอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการของการสืบสรรค์วรรณคดีไทยตั้งแต่ พ.ศ. 1888 จากเรื่องไตรภูมิพระร่วงในสมัยสุโขทัยจนถึงกลุ่มวรรณกรรมออนไลน์ที่นำวรรณคดีมาสืบสรรค์ในบริบทปัจจุบัน พ.ศ. 2568

1.2.2. เพื่อศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องที่มีความพิเศษหรือได้รับการยกย่องให้เป็นยอดของวรรณคดีที่นำมาสืบสรรค์หรือปรับใช้ใหม่ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัย

1.3 กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

1.3.1 แนวคิดเรื่องการสืบสรรค์ (creative perpetuation)

การสืบสรรค์หรือ creative perpetuation เป็นการสร้างงานโดยมีรากฐานจากงานเก่ามาสืบทอดและสร้างใหม่ไปพร้อมกัน หรือเป็นการสร้างสรรค์ในกระบวนการสืบทอดที่มีพลวัต การสืบสรรค์จึงไม่ใช่เพียงการสืบทอดเท่านั้น แต่ได้นำมาสร้างใหม่ด้วย (นิตยา แก้วคัลณา, 2551, น. 18) แนวคิดเรื่องการสืบสรรค์เป็นวิวิธยาแสดงมิติของการสร้างสรรค์ผลงานที่มีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างผลงานปัจจุบันกับผลงานในอดีต อันทำให้พลวัตของการสืบทอด ไม่ว่าจะเป็นการนำแบบแผนหรือชนบทการประพันธ์เดิมมาใช้ตามชนบท หรือการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ตลอดจนการนำของเดิมไม่ว่าจะเป็นชนบท

วรรณคดีหรือเนื้อหาจากวรรณคดีเก่ามาใช้หรือสร้างเป็นตัวบทใหม่ในหลากหลายมิติ เรียกรวมกันว่า “การสืบสรรค์”

การสร้างสรรคในลักษณะของปฏิบัติการทางวรรณศิลป์จากการนำของเก่ามาเป็นรากฐาน ในการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ทำให้วรรณคดีไทยมีชีวิตใหม่ และเป็นพลวัตตามแนวทางของการสืบสรรค์ ดังความที่กล่าวว่า

ลักษณะของการนำวรรณคดีเก่ามาสร้างขึ้นใหม่ โดยใช้รูปแบบใหม่ หรือ โดยการตีความใหม่เช่นนี้เรียกกันว่าเป็นการสืบสรรค์ (creative perpetuation) เพราะ มีลักษณะของการสืบทอดของเดิมและการสร้างสรรค์ใหม่ไปพร้อมกัน อันแสดงถึง ความเป็นพลวัตของวรรณคดี และความเป็นอมตะของวรรณคดีที่ไม่วันวันตายไปจาก ความทรงจำ หากแปรรูป แปลงรูปหรือสร้างสรรค์ใหม่ได้เสมอ

(รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2553, น. 8)

มิติของการสืบสรรค์ในที่นี้ไม่ใช่เพียงกระบวนการสืบทอดที่มีพลวัตในแบบของการปฏิบัติการ ทางวรรณศิลป์เท่านั้น หากยังรวมถึงการสืบทอดของเก่าไปสร้างใหม่ในมิติของการประสานศิลป์หรือ การนำไปปรับใช้กับศิลปะแขนงต่าง ๆ และในสื่อใหม่เพื่อสื่อความหมายใหม่ในตัวบทใหม่อีกด้วย

การนำแนวคิดเรื่องการสืบสรรค์มาเป็นแนวทางในการศึกษาจะทำให้เห็นถึงความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตของการปรับใช้วรรณคดีไทยในบริบทของสังคมวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัย รวมถึง บริบทสังคมใหม่หรือในสถานะของกระแสความเปลี่ยนแปลง โดยจะไม่ตัดสินเชิงคุณค่าเพื่อนำไปสู่ ความเข้าใจและพัฒนาวัฒนธรรมไปตามบริบทสังคมใหม่ ตลอดจนมองเห็นการปะทะสังสรรค์กันระหว่าง ตัวบทต่างสมัย ต่างรูปแบบ และต่างสื่อที่นำวรรณคดีเก่าไปสร้างสรรค์ใหม่ได้อย่างต่อเนื่องและไม่วันจบสิ้น

1.3.2 การสร้างสรรค์ผลงานหรือวรรณคดีเป็นผลผลิตทางสังคมและกระแสวัฒนธรรมร่วมสมัย อันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทหรือวรรณคดีกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม และการสื่อความหมาย หรือความรู้สึกนึกคิดของผู้สร้างสรรค์นั้นเกิดจากพื้นฐานทางความคิด อันหมายรวมถึงการตีความ การจินตนาการ การรับรู้และการให้คุณค่าของผู้สร้างงานเป็นสำคัญ ฉะนั้น การสร้างสรรค์วรรณคดี ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมทางปัญญาจึงย่อมมีส่วนที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอย่าง แยกออกมิได้ ในขณะเดียวกัน ผู้สร้างงานก็เป็นคนหรือกลุ่มคนในสังคมที่มีความรู้สึกและจินตนาการ เป็นผู้ให้ความหมายและส่งทอดภูมิปัญญาให้แก่ชนรุ่นหลังในฐานะมรดกทางวรรณศิลป์และวัฒนธรรม และกระบวนการของการสร้างงานของผู้สร้างนี้มีความสัมพันธ์กับสังคมวิทยาแห่งวรรณคดีไม่ว่าจะเป็น ตัวบท ผู้สร้าง ผู้เสพ และบทบาทของสื่อเทคโนโลยีกับการเผยแพร่โดยเฉพาะในบริบทโลกาภิวัตน์และ สังคมดิจิทัล ตลอดจนการนำวรรณคดีมาผลิตซ้ำในบริบทวัฒนธรรมประชานิยมที่สะท้อนลักษณะและ ความนิยมของยุคสมัยได้เป็นอย่างดี

1.4 ขอบเขตของโครงการวิจัย การกำหนดขอบเขตของงานวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

1.4.1 วรรณคดีไทยและการสืบทอดวรรณคดีไทยในงานวิจัยนี้ศึกษาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยเริ่มการศึกษาใน พ.ศ.1888 จากเรื่องไตรภูมิภูมิกถาถึงกลุ่มวรรณกรรมออนไลน์ที่นำวรรณคดีมาสืบสรรค์ในบริบทปัจจุบัน พ.ศ. 2568 การเริ่มต้นจากยุคสุโขทัยเนื่องจากมีวรรณคดีเรื่องดังกล่าวถูกนำมาสืบสรรค์อย่างมีพลวัตในสมัยหลังและมีรูปแบบที่หลากหลาย

1.4.2 การสืบทอดวรรณคดีไทยในงานวิจัยนี้ศึกษาการสืบสรรค์ในขอบข่ายทั้งของวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ การประสมศิลป์หรือการสืบทอดวรรณคดีสู่ศิลปะต่างแขนง และการสืบสรรค์ข้ามสื่อหรือการนำวรรณคดีไปใช้ในสื่อแบบแบบดั้งเดิม (Traditional Media) คือ สื่อที่ผู้ส่งสารทำหน้าที่ส่งสารไปยังผู้รับสารได้ทางเดียว และผู้ที่รับสารไม่สามารถติดต่อกลับทางตรงไปยังผู้ส่งสารได้ เช่น หนังสือพิมพ์ สื่อโทรเลข สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ และสื่อภาพยนตร์ และสื่อดิจิทัลสมัยใหม่ (New Digital Media) คือ สื่อที่เอื้อให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารทำหน้าที่ส่งสารและรับสารได้พร้อมกัน เป็นการสื่อสารสองทาง นอกจากนี้สื่อใหม่ยังมีคุณสมบัติพิเศษในการส่งสารได้หลายรูปแบบ คือ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียง ข้อความ และสื่อแบบประสม (จิตินัน บุญภาพ คอมมอน, 2556, น. 4)

1.4.3 วรรณคดีเรื่องพิเศษหรือเรื่องที่ได้รับการยกย่องให้เป็นยอดของวรรณคดีในงานวิจัยนี้ศึกษาเรื่องไตรภูมิภูมิกถา มหาชาติ, รามเกียรติ์, อิเหนา, สังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2, ขุนช้างขุนแผน, และพระอภัยมณี ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกนำมาสืบสรรค์หรือผลิตซ้ำในหลากหลายรูปแบบอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยเน้นการวิจัยเอกสารเป็นหลัก ซึ่งมีรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1.5.1 สืบค้น ศึกษา และวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดวรรณคดีในบริบทสังคมไทย

1.5.2 ศึกษาการสร้างสรรควรรณคดีไทยที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัย และข้อมูลเกี่ยวกับการสืบทอดวรรณคดีไทยที่เป็นปรากฏการณ์ของวัฒนธรรมทางปัญญาจากอดีตในยุคสุโขทัยจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

1.5.3 ศึกษาการสืบทอดวรรณคดีไทยในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์หรือในสื่อสิ่งพิมพ์ ในศิลปะแขนงอื่น และการสืบสรรค์ข้ามสื่อหรือการนำไปสืบสรรค์ในสื่ออื่นทั้งสื่อแบบดั้งเดิม (Traditional Media) และสื่อดิจิทัลสมัยใหม่ (New Digital Media)

1.5.4 ศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องที่มีความพิเศษที่ถูกนำมาสืบสรรค์หรือสร้างใหม่ในหลากหลายรูปแบบจากอดีตจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

1.5.5 วิเคราะห์ ตีความ และวิจารณ์ข้อมูล

1.5.6 สรุปและเรียบเรียงผลการวิจัย โดยนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาเรื่องการสืบสืบทอดวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะทำให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมประเภทศิลปะวรรณคดีที่มีการสืบสืบทอดทั้งในเชิงปฏิบัติการทางวรรณศิลป์และการสืบสืบทอดที่นำไปปรับใช้ในสื่อใหม่หรือการสืบสืบทอดข้ามสื่อ อันทำให้เห็นถึงสายธารของการสืบสืบทอดวรรณคดีไทยที่สัมพันธ์กับบริบทของสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยทั้งในสื่อสิ่งพิมพ์หรือสื่อแบบดั้งเดิม (Traditional Media) และสื่อดิจิทัลสมัยใหม่ (New Digital Media) และปรากฏการณ์ของวัฒนธรรมทางปัญญาหรือการดำรงอยู่ของวรรณคดีไทยที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต ตลอดจนมองเห็นการนำศิลปะวรรณคดียุคอดีตมาสืบสืบทอดในบริบทของกระแสโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีสารสนเทศ อันเป็นการส่งเสริมพลังของศิลปะและวรรณคดีไทย ซึ่งเป็นทั้งทุนทางวัฒนธรรมและพลังละมุน (soft power) ที่จะสร้างพลังและความเข้มแข็งให้แก่สังคมไทย

2. ผลการวิจัย

จากการศึกษาประเด็นเรื่องการสืบสืบทอดวรรณคดีไทยในบริบทยุคดิจิทัลโลกที่เปลี่ยนแปลงในบริบทสังคมปัจจุบัน ทำให้เห็นพัฒนาการของการสืบสืบทอดวรรณคดีไทย ตลอดจนวรรณคดีเรื่องพิเศษหรือยอดของวรรณคดีที่ถูกนำมาสืบสืบทอด อันทำให้เห็นการดำรงอยู่ของวรรณคดีไทยอย่างมีพลวัต ดังผลการศึกษาต่อไปนี้

2.1 การสืบสืบทอดวรรณคดีไทยมีพัฒนาการที่เป็นพลวัตตามบริบทหรือพัฒนาการของสังคมไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน

2.1.1 จุดเริ่มต้นของการสืบสืบทอดจากการปรับปรนวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์รูปมุขปาฐะสู่ลายลักษณ์

การสร้างวรรณกรรมวรรณศิลป์เดิมถือกำเนิดในวัฒนธรรมมุขปาฐะในรูปของเพลงขับจากพ่อเพลงแม่เพลงพื้นบ้าน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างความบันเทิงร่วมกันหรือปรากฏในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในสังคม อันพัฒนาจากระดับบ้านสู่วัดและวัง และมักดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีศูนย์กลางอยู่ที่วัด รวมถึงวัดยังเป็นแหล่งเนื้อหาเชิงความรู้ ความคิด หรือนิทาน โดยพ่อเพลงเอามาเป็นต้นทุ่นเล่นเพลงหรือนำไปประยุกต์สำหรับแต่งเป็นกลอนสวด นิทานชาดก ด้วยวิธีการแต่งด้วยปากหรือในรูปมุขปาฐะ (สมาลี วีระวงศ์, 2546, น.16) การสร้างวรรณศิลป์ด้วยปากหรือการด้นในวัฒนธรรมของการขับหรือการร้องรำทำเพลงจึงเป็นฐานของการเชื่อมต่อกันเป็นลายลักษณ์ เช่น กลอนสวด กลอนบทละคร อันจัดเป็นการสืบสืบทอดวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ที่ไม่สามารถมองข้ามวรรณคดีรูปมุขปาฐะได้ ดังความเห็นที่ว่า “การปฏิเสธรานมุขปาฐะเท่ากับปฏิเสธที่มาของการสร้างงานในบริบทของวัฒนธรรม ‘การเล่น’ อันเป็นพฤติกรรมสังคม นอกจากมองข้ามภารกิจอันซับซ้อนของงานแล้ว ยังปฏิเสธการศึกษาสิ่งที่เรียกว่า

พัฒนาการของงาน อันมีความสืบต่อปรับปรุงและอาจจะเลือก ‘ทิ้ง’ บางสิ่งอีกด้วย” (ดวงมน จิตรจันทน์, 2560, น. 87) มิติของการสืบสรรค์จึงเริ่มต้นจากการปรับปรุงวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ดังกล่าว

2.1.2 การผสมผสานวัฒนธรรมต่างชาติ การสร้างสรรค์ชิ้นใหม่ และการประสานศิลป์

การสร้างงานในบริบทของวัฒนธรรมสุโขทัยที่สำคัญจะพบการแต่งเรื่อง “ไตรภูมิภูมิกถา” ของพระยาสิทธิ อาจจัดเป็นการสืบสรรค์ที่ปรากฏเป็นหลักฐานเรื่องแรกที่แต่งเป็นภาษาไทย กล่าวคือ นำเอาเรื่องหรือคัมภีร์ต่าง ๆ ตามที่ระบุไว้ในบานแพนกและตอนท้ายหรืออวสานพจน์และข้อมูลปฐมภูมิมาสืบทอดด้วยการสังเคราะห์แล้วเรียบเรียงหรือแต่งขึ้นใหม่ อันเป็นการสืบทอดของเก่าและสร้างใหม่ไปพร้อมกัน หรือนำมาสืบสรรค์ ทำให้เกิดเป็นคัมภีร์หรืองานเรื่องใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายใหม่ และยังพบการนำคติไตรภูมิสู่การประสานศิลป์ในงานสถาปัตยกรรม ดังการสร้างมหาธาตุเจดีย์ที่สร้างโดยพระยาสิทธิ ซึ่งมีการสร้างเจดีย์บริวารโดยรอบ 8 ทิศ อาจเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องจักรวาลในไตรภูมิ (ธนธร กิตติกานต์, 2554, น. 304)

มิติของการสืบสรรค์วรรณคดีปรากฏสืบมาในสมัยอยุธยา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์กับพิธีกรรมและศาสนา รวมทั้งการสร้างความบันเทิง โดยการสร้างงานมีการสืบสรรค์ที่ผสมผสานวัฒนธรรมต่างชาติด้วยกระบวนการสืบทอดเรื่องเล่าจากวัฒนธรรมอื่นมาสร้างเป็นตัวบทใหม่ ดังการนำชาดกในนิบาตชาดก เช่น ตัวอย่างเวสสันดรชาดกมาแปลแต่งเป็นภาษาไทยฉบับเก่าแก่ที่สุด คือ มหาชาดิกาลหลวง เพื่อใช้สวดและยังมีการแต่งเป็นสำนวนใหม่เป็นกาพย์และกลอนเทศน์เพื่อใช้เทศน์ การนำชาดกในปัญญาสาธกมาดัดแปลงเป็นวรรณคดีนิทานเรื่องใหม่ การนำมาเป็นต้นเค้าของโครงเรื่องในวรรณคดีการละครหรือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ รวมถึงการผสมผสานอนุภาคจากชาดกหลาย ๆ เรื่องมาชุมนุมกันเป็นเรื่องใหม่ การนำคติไตรภูมิมาสร้างใหม่ในเรื่อง “ไตรภูมิ เอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส” ค้นพบและเผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2554 สันนิษฐานว่าน่าจะมียุคเก่าถึงสมัยอยุธยา และเป็นเรื่องที่ผสมผสานคติพราหมณ์กับคติพุทธเข้าด้วยกัน อันจัดอยู่ในคัมภีร์พุทธพราหมณ์เพท (กรมศิลปากร, 2554, น. 39) การผสมผสานวัฒนธรรมต่างชาติยังมีนิทานนานาชาติที่นำมาสืบสรรค์ ดังการนำนิทานอินเดีย เช่น นิทานพระราชมหานิทานเฉพาะตอนมาแต่งเป็นตัวบทใหม่หลากหลายประเภท ทั้งคำสอน บทพิลาป และบทละคร นิทานล้านนาที่เป็นต้นเค้าของการแต่งเรื่องลิลิตพระลอ นิทานเปอร์เซียเป็นต้นเค้าของนิทานวรรณคดีฉบับภาษาไทยในชื่อนิทานสิบสองเหลี่ยมหรือนิทานอิหร่านราชธรรม นิทานบันหยี่หรือนิทานอิเหนาจากชาวเป็นต้นเค้าของการแต่งเป็นบทละครเรื่องดาหลิง (อิเหนาใหญ่) และอิเหนา (อิเหนาเล็ก)

นอกจากการสืบทอดที่ผสมผสานวัฒนธรรมต่างชาติดังกล่าวแล้วยังมีการสร้างสรรค์งานชิ้นใหม่ มิติของการสืบสรรค์ในแง่ของการสร้างสรรค์วรรณคดีชิ้นใหม่ ปรากฏการบันทึกพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ด้วยการแต่งวรรณคดีที่เรียกว่า “ยอพระเกียรติ” การแต่งกาพย์กลอนหรือวรรณคดีแสดงความรักทำนองบันทึกอารมณ์หรือบทราฟิงของกวี ซึ่งแสดงออกผ่านสิ่งแวดล้อมที่กวีเดินทางผ่านควบคู่กับการครวญถึงนาง และการแต่งเพลงยาวเป็นบทร้อยกรองเกี่ยวกันระหว่างชายหญิง บันทึกการเดินทางและการพยากรณ์ งานที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่นี้มีกลศิลป์เชิงเปรียบเทียบที่นิยมนำเหตุการณ์หรือตัวละครจากชาดก รามายณะและมหาภารตะ หรือคติไตรภูมิมาเทียบ อันจัดเป็นการสืบสรรค์ในลักษณะ

ของการนำเรื่องเก่าหรือเรื่องเล่าแห่งยุคสมัยมาปรับใช้เพื่อเชื่อมโยงประสบการณ์ทางอารมณ์และความคิดในตัวตนที่สร้างขึ้นใหม่

ส่วนการสืบสรรค์ในลักษณะของการประสานศิลป์มีการสืบทอดคติไตรภูมิด้วยการนำเรื่องราวไปเขียนเป็นจิตรกรรมบนสมุดไทยหรือที่เรียกว่า “สมุดภาพไตรภูมิ” ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องไตรภูมิที่ผนังด้านหลังพระประธานในพระอุโบสถ พระวิหาร ลายรดน้ำบนตู้พระธรรม ลายประดับมุกบนพระพุทธรูปด้านสถาปัตยกรรมพบการวางผังสถาปัตยกรรมหรือองค์ประกอบ และประติมากรรมรูปสัตว์หิมพานต์ การนำเรื่องเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติไปเล่าเรื่องราวผ่านภาพเป็นจิตรกรรมฝาผนังตามโบสถ์วิหารหรือเป็นภาพปูนปั้นเป็นที่นิยมในสมัยนี้ การประสานศิลป์เป็นเนื้อหาในงานจิตรกรรมยังมีการนำเรื่องนั้นไปนันทสุตรเขียนแทรกไว้ในเรื่องพุทธประวัติ และเรื่องพระมาลัยเขียนขึ้นอย่างซ้ำตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย และนิยมเขียนในอาคารพุทธสถาน (เด่นดาว ศิลปานนท์, 2549, น. 151) รวมถึงเรื่องหลังนี้ยังปรากฏการสืบสรรค์เป็นวรรณคดีท้องถิ่นอีกด้วย จากตัวอย่างของการประสานศิลป์ในสมัยนี้มักเป็นไปในเชิงการสั่งสอนจริยธรรมหรือแสดงถึงสาระธรรม

2.1.3 การสืบทอดวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ และการประสานศิลป์ตอบสนองภารกิจและบริบทของบ้านเมืองใหม่

เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยาศิลปวัฒนธรรมที่สั่งสมกันมานานก็สูญหายไป ครั้นต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีมีการสืบทอดทางวัฒนธรรม อันหมายถึงการสานต่อวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในสมัยอยุธยา ซึ่งปรากฏในลักษณะของการนำต้นเค้าหรือเรื่องเก่ามาสืบสรรค์หรือนำเรื่องเดิมมาปรับเปลี่ยนสร้างเป็นตัวตนใหม่ เช่น บทละครเรื่องรามเกียรติ์เพื่อฟื้นฟูศิลปะการแสดงละครและสืบทอดทางวัฒนธรรมครั้งบ้านเมืองได้มีการสืบทอดตัวบทเก่ามาแต่งเป็นสำนวนใหม่ การนำเรื่องจากชาวมอญมาแต่ครั้งกรุงเก่ามาสร้างใหม่ การสืบทอดขนบการยอพระเกียรติแบบเก่า การสร้างสรรค์ผลงานใหม่เป็นบันทึกการเดินทางต่างแดน การนำนิทานพื้นบ้านซึ่งมาจากนิทานชาดกมาแต่งเป็นรูปแบบใหม่ เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมวรรณศิลป์อยุธยาให้สูญหายไป นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดทางวัฒนธรรมในงานศิลปกรรมดังผลงานจิตรกรรมสมุดภาพไตรภูมิอันเป็นการสืบทอดคติไตรภูมิแห่งยุคสมัย

จากสมัยธนบุรีสู่บริบทของการตั้งบ้านเมืองใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองภารกิจและบริบทของสังคมใหม่ มิติของการสืบสรรค์วรรณคดีมีการเรียบเรียงเรื่องไตรภูมิขึ้นใหม่ การแต่งหรือแปลแต่งวรรณคดีทางศาสนา การสังคายนาพระไตรปิฎก การชำระพระราชพงศาวดารและกฎหมาย การคัดลอกต้นฉบับจากของเดิมที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา การประชุมแต่งบทละครเพื่อเป็นแบบฉบับของพระนครโดยยึดประเพณีของการเกลากลอนตามแบบสมัยอยุธยา การสืบทอดเรื่องโบราณราชประเพณีที่มีแต่ครั้งกรุงเก่า การแปลแต่งเวสสันดรชาดกมีทั้งฉบับหลวงและฉบับราษฎร์ การสืบทอดขนบกลอนเพลงยาว บันทึกอารมณ์และเหตุการณ์ การสืบทอดการแต่งวรรณคดียอพระเกียรติ การแปลเรื่องแปลใหม่จากมอญและจีนที่มีเนื้อหาให้สาระและประสบการณ์ที่จำเป็นต่อการสร้างบ้านเมืองใหม่

มิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีการปรับบทละครเดิมมาปรุงแต่งเป็นสำนวนใหม่ เพื่อให้สอดคล้องหรือเหมาะสมกับการนำไปใช้ในวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อประโยชน์ในแง่ของการแสดงและความงามทางวรรณศิลป์ การปรับปรุงวรรณคดีในวัฒนธรรมชาวบ้านกับวัฒนธรรมของหลวง การนำชนบทวรรณคดีของชาวบ้านมาปรุงแต่งตามแบบแผนของชาววัง การสร้างผลงานที่จัดเป็น “การเริ่มลงมือ” ด้วยรูปแบบของนิทานคำกลอน ซึ่งประมวลจากเรื่องเล่าหรือเค้าโครงเรื่องจากยุคก่อนหรือร่วมสมัยมาผสมผสานกับการเล่าตามขนบเดิมทำนองจักร ๆ วงศ์ ๆ และการสร้างสรรค์เรื่องเล่าด้วยเรื่อง “แปลกใหม่” การแต่งซ่อมมหาชาติหรือเวสสันดรชาดก การสืบทอดขนบนิราศคำโคลงผสมผสานความรู้สึกนึกคิดอันเป็นจินตนาการใหม่ การแต่งนิราศด้วยรูปแบบคำประพันธ์ใหม่ การสืบทอดขนบหรือบันทึกเหตุการณ์ร่วมสมัยในบทยอพระเกียรติ และการแปลพงศาวดารจีน

มิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการสืบทอดเรื่องเก่ามาแต่งใหม่ยังคงไม่ทิ้งการกล่ากลอน การแต่งวรรณคดีคำสอนขึ้นใหม่ทั้งในและนอกราชสำนัก การนำบทละครเรื่องเก่ามาแต่งใหม่ในรูปแบบใหม่เป็นร้อยแก้วและคำโคลง รวมถึงนำมาแต่งเป็นสำนวนใหม่ การสืบทอดเรื่องศาสนามาแต่งเป็นสำนวนใหม่จัดแบ่งได้เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าและสาวก เรื่องหลักธรรมคำสอน และเรื่องตำนานศาสนา การนำเรื่องราวจากปัญญาสชาดกมาแต่งเป็นสำนวนใหม่ การส่งเสริมมาตรฐานการอ่านเขียนและวางบรรทัดฐานการแต่งคำประพันธ์และการแต่งตำราเรียนเพิ่มมากขึ้น การแต่งเพลงยาวซึ่งมีความรุ่งเรืองถึงขีดสุดในรูปของการเขียนเพลงยาวกลบท การนำวรรณคดีร่วมสมัยมาปรับใช้โดยนำเอาเนื้อหาหรือตัวละครมาเล่าเรื่องหรือเป็นผู้เล่นเพลงยาวหรือเพลงสักรา การสืบทอดวรรณคดีโดยนำเหตุการณ์เฉพาะตอนมาสร้างใหม่เป็นสำนวนนิราศ การสืบทอดขนบนิราศผสมผสานและแทรกประสบการณ์จริง การสืบทอดขนบการแต่งวรรณคดียอพระเกียรติ การเก็บรักษาความทรงจำและความยิ่งใหญ่ด้วยการแต่งวรรณคดีบันทึกพระราชพิธี การแต่งต่อวรรณคดีเรื่องเก่าซึ่งแต่งมาแล้วในรัชกาลก่อนด้วยการแต่งต่อตอนใหม่ การสร้างสรรค์วรรณคดีแนวใหม่ในรูปของวรรณกรรมล้อเลียนและการแปลสุภาษิตจีน

ส่วนการสืบสืบทอดในแบบของการประสาธศิลป์สู่ศิลปะแขนงอื่น ๆ ที่เห็นเด่นชัด คือ จิตรกรรม โดยเฉพาะการเขียนจิตรกรรมฝาผนังที่วัดพระเชตุพนฯ ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจากรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 เป็นภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางคตินิยมและคติโลก ซึ่งสัมพันธ์กับวรรณคดีและพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ในทางคตินิยมเป็นการสอนในเชิงนัยประวัติที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติและสาวกประวัติ รวมถึงการสอนในเชิงธรรมะ บำปบุญคุณโทษ และการปฏิบัติธรรม ส่วนในทางคติโลกเป็นการให้หลักธรรมคำสอนจากวรรณคดีถ่ายทอดเป็นงานจิตรกรรมเพื่อให้นักศึกษาและสื่อหลักธรรมผ่านภาพเขียนให้ผู้ต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาของไทย

2.1.4 การผสมผสานวัฒนธรรมใหม่และวัฒนธรรมการพิมพ์

การพัฒนาทางภูมิปัญญาสืบต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นยุคเปลี่ยนผ่านสู่ยุคทันสมัย มิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีมีการสร้างงานตามขนบนิยมในรูปแบบของร้อยกรอง รวมถึงธรรมเนียมนิยมในการแต่งตลอดจนมีกระบวนการสืบทอดเรื่องเก่านำมาแต่งเป็นสำนวนใหม่ การล้อวรรณคดีร่วมสมัย และการผสมผสาน

วรรณคดีจากต่างชาติ และยังเป็นช่วงการรับวิทยาการและวัฒนธรรมจากตะวันตกทั้งด้านการพิมพ์ การต่างประเทศ การศึกษาทำให้เกิดการรับรูปแบบของวรรณคดีจากตะวันตกโดยเฉพาะงานเขียนร้อยแก้ว การปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยเป็นไปอย่างกว้างขวางในสมัยรัชกาลที่ 5 และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในหลากหลายด้าน รวมถึงด้านศิลปวัฒนธรรม ดังการเกิดศิลปะการละครแบบใหม่อันเนื่องมาจากการรับอิทธิพลตะวันตก มิติของการสืบสรรค์เกิดการผสมผสานวัฒนธรรมใหม่ กล่าวคือ มีการนำวรรณคดี แต่เดิมหรือเรื่องเก่ามาปรับเปลี่ยนหรือ “ปรุง” เป็นบทละครแปลก ๆ ใหม่ ๆ ตามวัฒนธรรมตะวันตก เช่น บทละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง เรื่องที่นำมาดัดแปลงปรุงบทใหม่มักเป็นเรื่องที่รู้จักกันดี โดยนำ บทละครเก่าหรือเรื่องเก่ามาดัดดัดตอนให้เหมาะแก่โอกาสและการแสดงแบบใหม่ ซึ่งได้พัฒนาเปลี่ยนแปลง รูปแบบให้มีบทบาทใหม่ในการรับรองแขกบ้านเมืองและตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่ que เริ่ม เพื่อให้นวนาฏศิลป์แบบเก่า (มัทนี รัตนิน, 2538, น. 51)

นอกจากนี้ยังมีศิลปะการแสดงเกิดขึ้นใหม่เป็นมหรสพเพื่อความบันเทิงในวัฒนธรรมที่กำเนิดจาก ชาวบ้านอย่างเช่น ลิเก ซึ่งมักนำบทละครหรือวรรณคดีเรื่องที่รู้จักกันดีมาเล่น เรียกตามภาษาลิเกว่า “ร่ายกษัตริย์นาง” (ผอบ โปษะกฤษณะ และ สุวรรณ อุดมผล, 2523, น. 33) อันจัดเป็นการสืบสรรค์วรรณคดี นำไปปรับใช้เป็นเรื่องราวในการแสดงลิเก ศิลปะการแสดงอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนี้และนำวรรณคดีไป ปรับใช้เช่นกัน เช่น พุ่่นกระบอก เพลงทรงเครื่อง อันทำให้เห็นว่าศิลปะการแสดงสมัยนี้นำเรื่องราวจาก วรรณคดีไปสืบสรรค์ในแบบของการประสานศิลป์จากวรรณคดีเรื่องเก่าสู่ศิลปะการแสดงแนวใหม่และ การแสดงพื้นบ้านที่เกิดขึ้นใหม่

ในด้านการพิมพ์จากการเข้าสู่ยุคของการพิมพ์และการเติบโตของกิจการการพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นส่วนสำคัญของการพิมพ์เผยแพร่วรรณคดีให้เป็นที่รู้จักกว้างขวาง โดยการนำเอาวรรณคดีเก่า ๆ มาพิมพ์ และแต่งเรื่องขึ้นใหม่ ก่อให้เกิดการขยายวงของกระบวนการสร้างและการเสพวรรณคดีจากราชสำนักหรือ วังและวัดออกสู่ประชาชนทั่วไป ไม่เพียงแต่ในแง่ของการเสพจากการฟังหรืออ่านเท่านั้น ในส่วนของ การสร้างปรากฏการสืบสรรค์วรรณคดีจำนวนมาก โดยเฉพาะการสร้างผลงานตามขนบนิทานคำกลอน หรือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั้งนี้สืบเนื่องจากการแต่งเลียนแบบเรื่องพระอภัยมณีคำกลอนของสุนทรภู่ เมื่อครั้ง โรงพิมพ์ของหมอมสมิพิมพ์เรื่องพระอภัยมณี ซึ่งคนนิยมซื้อ ทำให้โรงพิมพ์ต่าง ๆ บริเวณย่านวัดเกาะ แต่งเลียนแบบ ทั้งในแง่ของเนื้อหาและขนบการประพันธ์ อีกทั้งระบบคมนาคมที่ก่อให้เกิดการขยายตลาด จากกรุงเทพฯ สู่ภูมิภาค โดยเฉพาะทางภาคใต้ก็มีวรรณคดีชาวบ้านที่แต่งเลียนแบบผลงานของสุนทรภู่ กันอย่างแพร่หลาย (ศิริทิพย์ สุชีรัตน์, 2547, น. 160) ก่อนที่จะเสื่อมความนิยมเนื่องจากกระบวนการ สร้างและเสพตามค่านิยมใหม่และการหันไปเสพบันเทิงคดีแนวใหม่

2.1.5 มาตรฐานวรรณคดีและนโยบายการสร้างชาติกับการส่งเสริมวัฒนธรรมและ ภาษาไทย

ท่ามกลางบริบทของกระแสความเปลี่ยนแปลงส่งผลกระทบต่อภาษาและวรรณคดีไทยทั้งในด้าน กระบวนการสร้างและเสพ อันเป็นเหตุต้อง “อุดหนุนวิชาแต่งหนังสือภาษาไทย” พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “วรรณคดีสโมสร” ในปี 2457 เพื่อส่งเสริม

การแต่งหนังสือให้ถูกต้องตามหลักภาษาไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งดำรงตำแหน่ง อุปนายกวรรณคดีสโมสร “มีพระประสงค์จะทรงส่งเสริมคนหนุ่มให้นิยมวรรณคดีไทย และแต่งหนังสือไทยให้เป็นภาษาไทย” (เสฐียรโกเศศ, 2551, น. 202) เมื่อการดำเนินงานของวรรณคดีสโมสรสิ้นสุดลง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสภา ได้ทรงจัดตั้ง “สมาคมวรรณคดี” ในปี 2474 เพื่อประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกันวินิจฉัยภาษาและวรรณคดีไทย ตลอดจนความคิดที่จะบำรุงวิชาการแต่งหนังสือ การดำเนินงานมีลักษณะการส่งเสริมหรือคัดเลือกรวรรณคดีตามแบบมาตรฐานหรือควรยึดถือเป็นแบบฉบับ อันเป็นการสนับสนุนวรรณคดีแบบเก่าในท่ามกลางบริบทของกระแสความนิยมแต่งเรื่องแนวใหม่ตามแบบตะวันตก ช่วงเวลานี้เกิดการเปลี่ยนผ่านสู่โลกสมัยใหม่ และเป็นช่วงรอยต่อของการสิ้นสุดความนิยมตามแบบแผนวรรณคดีหรือร้อยกรองจักร ๆ วงศ์ ๆ ไปสู่การสร้างและเสพร้อยกรองแนวใหม่ ซึ่งมีขนาดสั้น และนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับสังคม การเสนอข้อคิดและการสร้างจิตสำนึก

มิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีในช่วงนี้มีการประสาน “ความเก่า” กับ “ความใหม่” และ “ฝรั่ง” กับ “ไทย” ในศิลปวัฒนธรรมด้านวรรณคดีและการละคร มีการแปลและดัดแปลงวรรณคดีต่างชาติ โดยผสมผสานให้เข้ากับบริบทของวัฒนธรรมและรสนิยมของคนไทย การสร้างผลงานวรรณคดีเป็นไปตามแบบโบราณนิยมทั้งนำเรื่องโบราณหรือตำนานมาแต่งใหม่ เรื่องชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ นำเรื่องจากวรรณคดีสันสกฤตที่มาจากฉบับแปลภาษาอังกฤษมาผสมผสานกับชนบทการแต่งวรรณคดีแต่โบราณ รวมถึงแต่งเรื่องที่มีเนื้อหาร่วมสมัยแต่ใช้รูปแบบตามโบราณนิยม

ด้านการประสานศิลปะระหว่างวรรณคดีสู่ศิลปะแขนงอื่น เช่น การนำเนื้อหาของวรรณคดีไปปรับใช้งานเขียนจิตรกรรมแบบสมัยนิยม หรือการเขียนด้วยรูปแบบศิลปะเหมือนจริงตามวิธีเขียนภาพแนวตะวันตกอันเป็นศิลปะแนวใหม่ โดยเรื่องราวที่สร้างสรรค์นำมาจากวรรณคดี ซึ่งมีที่มาจากประเพณีประวัติศาสตร์ พงศาวดารเพื่อเชื่อมโยงกับการแสดงภาพสังคมแห่งอารยธรรม ส่วนวรรณคดีจากชาดกหรือพุทธประวัติลดความนิยมลง หากยังคงมีอยู่บ้างเพื่อความสวยงามเหมาะสมกับพุทธสถานในลักษณะของการเขียนจิตรกรรมเล่าเรื่องวรรณคดี และเพื่อการอนุรักษ์ฝีมือช่าง (พิชิต อังคศุภกุล, 2556, น. 177)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนผ่านและการขยายตัวของวรรณคดีแนวใหม่ ในส่วนของร้อยกรองปรากฏร้อยกรองแนวใหม่หรือร้อยกรองแนวก้าวหน้า ในช่วงปี 2485 มีการก่อตั้งสมาคมเกี่ยวกับวรรณคดี ตามนโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมและภาษาไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายเกี่ยวกับการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมาคมดังกล่าว คือ “วรรณคดีสมาคมแห่งประเทศไทย” มีจุดมุ่งหมายส่งเสริมและเผยแพร่ สร้างสรรค์และบำรุงคุณภาพของภาษาและวรรณคดีไทย สมาคมนี้ยังได้ออกหนังสือ “วรรณคดีสาร” เป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ด้านภาษา วรรณคดี และวรรณคดีวิจารณ์ หากผลงานส่วนใหญ่แต่งเพื่อเป็นสื่อเผยแพร่ภาพลักษณ์ของ “ท่านผู้นำ” และสนับสนุนนโยบายต่าง ๆ ของรัฐเรียกว่าเป็นวรรณคดีสร้างชาติ (อวยพร มลินีทางกูร, 2519, น. 106) สมาคมและหนังสือดังกล่าวยุติบทบาทลงเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ครั้นในปี 2487 วงการเขียนการประพันธ์กลับมาคึกคัก และมีการรวมกลุ่มของนักประพันธ์ผลิตวารสารทำให้มีพื้นที่เพื่อเผยแพร่ผลงาน ในส่วนของวรรณคดีมีการจัดตั้งกลุ่มหรือสมาคมออกหนังสือ “วงวรรณคดี” เผยแพร่ใน ปี 2489 เพื่อสนับสนุนให้คนเอาใจใส่ในวิชาอักษรศาสตร์ โดยมีการสร้างสรรค์วรรณคดีทั้งตามประเพณีนิยม ซึ่งเป็นร้อยกรองขนาดยาวและบทร้อยกรองสั้น ๆ และยังคงสืบทอดขนบวรรณศิลป์แต่เดิม มีการสร้างสรรค์ฉันทลักษณ์ขึ้นใหม่ รวมถึงนำวรรณคดีเรื่องเก่ามาปรับใช้ใน قالبใหม่ สมาคมนี้อาจจะสลายตัวไปและยุติการในปี 2496

2.1.6 วรรณคดีเรื่องเก่านำไปเล่าใหม่ในสื่อที่เกิดขึ้นใหม่และศิลปกรรมแนวใหม่

การสืบสืบทอดวรรณคดีในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคพัฒนาสู่ยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟู เป็นสมัยของความเปลี่ยนแปลงของสังคมวิทยาวรรณคดี อันเนื่องจากการพัฒนาและกระแสวัฒนธรรมต่างประเทศ งานร้อยกรองแนวใหม่ทั้งแนวก้าวหน้าและพาฝันยังสืบทอดขนบวรรณศิลป์นำมาสร้างเป็น قالبใหม่เพื่อสื่อความหมายใหม่ รวมถึงกวีนิพนธ์แนวสำนักสังคมที่เติบโตก่อนและหลัง 2530 มิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่นับเป็นการสืบสืบทอดแบบใหม่ที่ไม่ใช่ขนบทางวรรณคดี แต่เป็นการสืบสืบทอดข้ามสื่อ โดยมีการนำเรื่องจากวรรณคดีไปดัดแปลงในสื่อการ์ตูน ซึ่งเป็นสื่อใหม่แห่งยุค ช่วงก่อนและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยผลงานของนักเขียนการ์ตูนยุคบุกเบิกที่นำวรรณคดีไทยมาดัดแปลง เช่น จันท์ สุวรรณบุณย์ สวัสดิ์ จุฑะรพ หรือนักเขียนการ์ตูนที่ผสมผสานการแสดงการ์ตูนและวรรณคดีไว้ด้วยกัน อันเป็นการสร้างความแปลกใหม่เป็นการ์ตูนแบบลิเกใช้ชื่อว่าคณะนายสุขเล็ก มีผลงานการ์ตูนเรื่องยาวที่เป็นการ์ตูนช่องในหนังสือพิมพ์ หรือการ์ตูนเรื่องยาวที่นำมาพิมพ์รวมเล่ม ส่วนหนึ่งนิยมนำเรื่องราวมาจากวรรณคดีแนวจักร ๆ วงศ์ ๆ งานสร้างสรรค์การ์ตูนที่น่าสนใจคือการสร้าง “หนังการ์ตูนขาว-ดำ” เป็นภาพยนตร์การ์ตูนมีชื่อว่า “หนุมนานผจญภัย” ของปยุต เงากระจ่าง (ไพศาล ชีรพงศ์วิษณุพร, 2561, น. 271-272) นอกจากนี้ช่วงปี 2520-2525 เป็นช่วงยุครุ่งเรืองของ “การ์ตูนเล่มละบาท” ที่นำเนื้อหาบางส่วนมาจากวรรณคดี และยังมีปรากฏการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสร้างสรรค์การ์ตูนในปี 2522 ปยุต เงากระจ่างได้ผลิตการ์ตูนแอนิเมชันเรื่อง “สุดสาคร” จัดเป็นการ์ตูนแอนิเมชันขนาดยาวเรื่องแรกของไทย (เวิร์สแดปเป็น, 2564, น. 141)

สื่อใหม่แห่งยุคที่เป็นสิ่งมหัศจรรย์ คือ สื่อภาพยนตร์ โดยเฉพาะในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการสร้างหนังพากย์ ซึ่งมีต้นทุนต่ำและเป็นที่นิยมของชาวบ้าน (จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย, 2544, น. 80) เรื่องที่นำมาสร้างส่วนหนึ่งมาจากวรรณคดี และบางเรื่องถูกผลิตซ้ำหลายครั้ง ดังเรื่องขุนช้างขุนแผน บริษัท น.น. ภาพยนตร์นำมาสร้างเป็นภาพยนตร์เพลงในปี 2477 เป็นเรื่องที่ประสบความสำเร็จจึงถูกนำมาสร้างภาพยนตร์อีกหลายภาคและหลายตอนและจากหลายบริษัท สำหรับภาพยนตร์ช่วงปี 2500 เริ่มก้าวสู่ท้องถื่นชนบทมากขึ้น เนื้อหามักผลิตซ้ำโครงเรื่องเดิม ๆ เป็นประเภทชีวิตรักในขณะเดียวกันก็นำเรื่องราวจากวรรณคดีมาดัดแปลงเป็นบทภาพยนตร์ อันเป็นกิจกรรมความบันเทิงในลักษณะแบบไทย ๆ และเมื่อเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจเฟื่องฟูมีภาพยนตร์หลากหลายแนว แต่ยังคงมีการหยิบยืมวรรณคดีมาปรับใช้เป็นภาพยนตร์แนวแฟนตาซี

นอกจากสื่อดังกล่าวแล้วยังมีสื่อวิทยุในช่วงแรก ๆ ในปี 2473 มีละครวิทยุที่เล่นจากละครทุกประเภท เช่น ละครนอก ละครใน ละครรำ ละครร้อง ละครย่อย เรื่องราวของละครวิทยุจึงสัมพันธ์กับวรรณคดีที่นำมาแสดงเป็นละครต่าง ๆ ด้วย (ศิวะพร หงส์จินดาเกศ, 2537, น. 1) สื่ออีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นใหม่คือสื่อโทรทัศน์ ในช่วงของยุคพัฒนามีการฉายภาพยนตร์ ซึ่งเป็น “หนังชุดทางทีวี” จากญี่ปุ่น เช่น เรื่องยอดมนุษย์ เป็นที่นิยมในกลุ่มเด็กและเยาวชนไทยอย่างมาก ผู้ผลิตในยุคแรก ๆ ของสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 ในชื่อ คณะดารafil์ม ซึ่งมีไพรัช สังวริบุตรเป็นผู้ดูแลมีนโยบายหลักคือการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยจึงผลิตละครแนวจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งมีที่มาจากวรรณคดี อันเป็นการผลิตในเชิงอนุรักษ์และด้านกระแสจากวัฒนธรรมต่างชาติ (พินิจ หุตะจินดา, 2545, น. 68-69)

ในแง่ของการประสานศิลป์มีการนำเรื่องจากวรรณคดีไปประกอบการแสดงนาฏศิลป์ไทยผสมผสานนาฏศิลป์ตะวันตกเป็นการแสดงแนวใหม่ดังการแสดงบัลเลต์ (สิริธร ศรีชลาคม, 2543, น. 31) การนำเนื้อหาและขนบวรรณศิลป์ของวรรณคดีไปปรับใช้ในเพลงไทยสากลยุคแรกของวงสุนทราภรณ์ ละครเวทีสมัยใหม่ที่นำวรรณคดีไปประยุกต์ใช้ผสมกับศิลปะและศาสตร์หลากหลายของไทยและเทศ ดังคณะละครภัทราวดีเธียเตอร์ ด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เช่น เพลงทรงเครื่อง ลิเก หุ่นกระบอก ละครเล็ก เป็นช่วงของการฟื้นฟูและอนุรักษ์เนื่องจากเชื่อมความนิยม นอกจากนี้ยังมีการแสดงโขน-ละคร ที่นำเรื่องเก่ามาปรุงรบทใหม่ของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นของภาครัฐ และยังมีภาคเอกชนร่วมสนับสนุนศิลปะการแสดงที่นำเรื่องเก่ามาแต่งใหม่เช่นกัน ผลงานศิลปกรรมแนวใหม่ยังมีจิตรกรรมทั้งแนวมัยใหม่ แนวประเพณีผสมแนวมัยใหม่ของศิลปินที่นำวรรณคดีไปประสานศิลป์ดังผลงานของเหม เวชกร, จักรพันธุ์ โปษยกฤต, ถวัลย์ ดัชนี การสร้างสรรค์งานศิลปกรรมต่าง ๆ ดังตัวอย่างได้นำวรรณคดีมาปรับใช้ในรูปแบบใหม่ และยังมีผลงานศิลปะเก่า-ใหม่ เข้าไว้ด้วยกัน รวมถึงการสืบทอดศิลปะการแสดงตามจารีตที่ยังนำเนื้อเรื่องตามขนบจากวรรณคดีมาสร้างในเชิงอนุรักษ์และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย

2.1.7 การปรับใช้ใหม่ในฐานะวรรณคดีเป็นสื่อแทน “ความเป็นไทย” และเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม”

ในช่วงทศวรรษ 2530 ถึงช่วงต้นและกลางทศวรรษ 2540 วรรณคดีถูกนำมาสืบสร้างในสื่อละครโทรทัศน์และภาพยนตร์ ในสื่อโทรทัศน์นำวรรณคดีมาสร้างเป็นเนื้อหาโดยการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับคุณลักษณะของสื่อและกลุ่มเป้าหมาย และมีปัจจัยจากบริบทของกระแสวัฒนธรรมจากต่างประเทศ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนนโยบายของรัฐที่ประกาศในปี 2537 เป็นปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย และปี 2538 เป็นปีสืบสานวัฒนธรรมไทย พร้อมกับกระแสความเป็นไทย อันเป็นเหตุให้วรรณคดีถูกหยิบยกขึ้นมาทำหน้าที่สื่อถึงความเป็นไทย ตลอดจนปลูกฝังให้เยาวชนเกิดความรัก ห่วงแหน และภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของคนไทย ในขณะที่ภาพยนตร์ไทยในช่วงเวลานี้มีการผลิตภาพยนตร์หลากหลายแนว และภาพยนตร์ส่วนหนึ่งนำเค้าเรื่องมาจากวรรณคดีโดยเฉพาะเรื่องขุนช้างขุนแผน หรือพระอภัยมณีที่นำมาผลิตซ้ำหลายครั้ง ซึ่งในแต่ละเวอร์ชันหรือบทภาพยนตร์ก็ตีความด้วยมุมมองใหม่แตกต่างกันไป

มิติของการสืบสืบทอดยังมีการนำวรรณคดีไปเป็นเนื้อหาในสื่อการ์ตูนกลายเป็นการ์ตูนไทยพันธุ์ใหม่ที่มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมของไทยกับต่างประเทศโดยเฉพาะญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกันก็มีการผสมผสานศิลปะเก่า-ใหม่ เข้าไว้ด้วยกันปรากฏในงานสร้างสรรค์ศิลปกรรมที่นำวรรณคดีไปเป็นวัสดุของผลงานนั้น ๆ โดยเฉพาะจิตรกรรมและประติมากรรมเชิงประยุกต์ได้นำเนื้อหาหรือตัวละครไปสร้างเป็นภาพจิตรกรรมหรือภาพปูนปั้นนับเป็นการสร้างสรรค์ในลักษณะของการสร้างงานแบบประเพณี และในลักษณะประยุกต์ดังการสร้างสรรคศิลปะไทยเชิงประยุกต์ของเฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ รวมถึงศิลปะการแสดงร่วมสมัยที่ผสมผสานศิลปะเก่าหรือจารีตเดิมกับศิลปะแนวใหม่เข้าด้วยกันและสืบสืบทอดเรื่องหรือเนื้อหาจากวรรณคดีมาปรับใช้ดังการแสดงละครเวทีของคณะละครภัทราวดีเธียเตอร์ อันเป็นความแปลกใหม่ที่ยังคงรากทางวัฒนธรรม ละครเวทีของสถาบันการศึกษาและกลุ่มอิสระต่าง ๆ และศิลปะการแสดงอื่น ๆ เช่น หุ่นละครเล็ก หุ่นกระบอก นาฏศิลป์ร่วมสมัย การแสดงบัลเลต์ บทบาทของกรมศิลปากร ลิเก ซึ่งนำวรรณคดีมาปรับใช้เพื่อการแสดงทั้งในเชิงอนุรักษ์ดำรงรากของศิลปวัฒนธรรมไทย และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสื่อ รวมถึงบริบทของสังคมและกลุ่มเป้าหมาย

ในช่วงทศวรรษ 2540-2550 สังคมไทยถูกกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งแนวทางแก้ปัญหาคือการส่งเสริมให้คนไทยมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ตระหนักถึงและเข้าใจในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของชาติ และสามารถรักษาอัตลักษณ์ของตนท่ามกลางความหลากหลายในทางวัฒนธรรมได้ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2552, น. 55) ต่อเนื่องแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) - ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่เน้นพัฒนาประเทศดำเนินตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง และปัจจุบันเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) ซึ่งยังคงหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยสืบสานรักษา ต่อยอดการพัฒนาตามหลักปรัชญาดังกล่าว ตลอดจนการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทูทางวัฒนธรรมและสังคม

ในช่วงนี้จึงมีการหยิบยกรวรรณคดีแต่โบราณมาเป็นรากฐานของการสร้างใหม่ ดังปรากฏในผลงานของนักเขียนไทยจำนวนหนึ่งที่ต้องการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนำวรรณคดีเก่ามาสืบสืบทอดหรือสร้างขึ้นใหม่เป็นนวนิยายโดยเฉพาะในแนวแฟนตาซีที่คนรุ่นใหม่นิยมหรือแนวทะลุมิติ หรือการนำวรรณคดีเรื่องเอกมาผสมกันทั้งในแง่ของเนื้อหาและตัวละครนำมาปรับเปลี่ยนเป็นนวนิยายเรื่องใหม่ รวมถึงในสื่อดั้งเดิมคือละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ การ์ตูนไทยพันธุ์ใหม่ และการสร้างงานแอนิเมชันทั้งการ์ตูนและภาพยนตร์แอนิเมชัน ซึ่งผลงานดังกล่าวยังคงสืบสืบทอดวรรณคดีแต่อดีตมาปรับใช้ส่วนหนึ่งเพื่อทำหน้าที่สื่อสารความเป็นไทยและเพื่อสื่อความหมายหรืออุดมการณ์ใหม่ที่สอดคล้องกับสังคมไทยร่วมสมัย พร้อมกับการโต้กลับกระแสโลกาภิวัตน์ รวมถึงเพื่อตอบรับกระแสความนิยมของผู้เสพตามคติแนวใหม่

ในด้านศิลปกรรมร่วมสมัยโดยเฉพาะงานจิตรกรรม ประติมากรรม หรืองานทัศนศิลป์ ตลอดจนงานสร้างสรรค์ศิลปะรูปแบบใหม่ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ประเด็นของเนื้อหาส่วนหนึ่งยังสื่อแสดงสำนึกในความเป็นชาติและสำนึกทางศีลธรรมและจริยธรรมโดยนำวรรณคดีของไทยแต่เดิมมาประสานศิลป์ในผลงานดังกล่าว อันเป็นบทบาทที่เชื่อมโยงกับสังคมร่วมสมัย ส่วนด้านศิลปะการแสดง

ร่วมสมัยมีการนำวรรณคดีมาสืบสรรค์ปรากฏสืบต่อมาทั้งในรูปของละครเวทีร่วมสมัย โขน-ละครของภาครัฐและเอกชน การแสดงพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น ลิเก เพลงทรงเครื่อง ลำเรื่อง ลำตอกกลอน หุ่นละครเล็ก หุ่นกระบอก เพื่อสื่อถึงรากฐานความเป็นไทย ตลอดจนเป็นการฟื้นฟูและร่วมอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรม

นอกจากการสื่อถึงความเป็นไทยแล้วในบริบทยุคดังกล่าวนี้วรรณคดียังจัดเป็นทุนทางวัฒนธรรมซึ่งอยู่ในรูปของทรัพย์สินทางปัญญา ไม่ใช่วัตถุ โดยนำไปสืบสรรค์หรือปรับประยุกต์สร้างเป็นรูปแบบใหม่เพื่อเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ดังการนำเรื่องราวหรือเนื้อหาจากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์มาออกแบบผลิตภัณฑ์ชื่อว่า “Ramakien Design Collection” เพื่อผลิตเป็นสินค้าที่ระลึกในชื่อผลิตภัณฑ์แบรนด์ “โฮเลน (HOLEN)” เป็นของฝากและของที่ระลึกสู่ตลาดโลก (อัจฉนา ธารพร, 2562, น. 47-48) ศิลปกรรมที่เป็นงานปูนปั้นหรือประติมากรรมที่นำเรื่องราวหรือตัวละครจากวรรณคดีมาสร้างสรรค์ใหม่เพื่อทำหน้าที่ใหม่ในบริบทของการท่องเที่ยว หรือศิลปกรรมที่เป็นภาพวาดลายเส้นหรือจิตรกรรมแสดงเรื่องราวจากวรรณคดี และจากนั้นนำไปต่อยอดด้วยการทำเป็นสินค้าโดยการนำลวดลายหรือภาพลายเส้นจากวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ มาพิมพ์ลายบนผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ หรือการนำวรรณคดีไทยมาผลิตซ้ำหรือผลิตขึ้นใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ และในสื่อชนิดต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนิทานภาพ การ์ตูนไทยพันธุ์ใหม่ การ์ตูนและภาพยนตร์แอนิเมชัน ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ หรือการประสานศิลปะระหว่างศิลปะเก่า-ใหม่ในละครเวทีร่วมสมัย ศิลปะการแสดงร่วมสมัยในรูปแบบของละครเพลง คอนเสิร์ต สื่อประสม การแสดงร่วมสมัย เช่น KAN SHOW เหล่านี้ต่างนำเนื้อหาหรือเหตุการณ์จากวรรณคดีมาปรับประยุกต์เพื่อให้สอดคล้องและตอบสนองทั้งในแง่ของสื่อ ผู้เสพ หรือการตอบโต้ของกลุ่มเป้าหมายในวัฒนธรรมประชานิยม และวัตถุประสงค์เชิงธุรกิจหรือการค้าในช่วงทศวรรษ 2550 คลื่นของเทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Disruption) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกบริบท พื้นที่แหล่งเผยแพร่ผลงานที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ต้งปิดตัวลงนับเป็นจุดเปลี่ยนของการก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัล (digital age) จากการเติบโตของสื่อออนไลน์ รวมถึงแพลตฟอร์มใหม่บนโลกออนไลน์หลากหลายชนิด อันเป็นพื้นที่ใหม่ที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ โดยเฉพาะวรรณกรรมออนไลน์ นับเป็นวรรณกรรมรูปแบบใหม่ที่ปรากฏในสังคมไทย รวมถึงปรากฏการณ์นำวรรณคดีไทยมาสืบสรรค์ในหลากหลายรูปแบบทั้งวรรณกรรมออนไลน์แนวต่าง ๆ แฟนฟิก บทเพลงไทยร่วมสมัย บทเพลงจาก AI หรือปัญญาประดิษฐ์ เกมออนไลน์ โฆษณาออนไลน์ ตลอดจนการสร้างสรรค์รูปแบบนิยายใหม่ ๆ บนระบบคอมพิวเตอร์หรือวรรณกรรมดิจิทัล การ์ตูนออนไลน์ ปรากฏการณ์สืบสรรค์วรรณคดีไทยในบริบทโลกสมัยใหม่นี้นับเป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมมาปรับใช้หรือสร้างใหม่จากรากฐานเดิมให้เหมาะสมกับรูปแบบของสื่อ ตอบสนองกระแสวัฒนธรรมใหม่ และรสนิยมของกลุ่มวัฒนธรรมย่อย อันเป็นการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะวรรณคดีมาผลิตซ้ำและบริโภคเป็นกระแสนิยมในบริบทโลกดิจิทัล และยังจัดเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมหรือสินค้าทางวัฒนธรรมที่เป็นที่นิยมของผู้บริโภคหรือผู้เสพในสังคมวัฒนธรรมประชานิยม

วรรณคดีในบริบทของสังคมปัจจุบันจึงมีฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีการนำมาสืบสรรค์ด้วยการต่อยอดเพื่อสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการประยุกต์สร้างสรรค์ร่วมกับนวัตกรรมหรือ

เทคโนโลยีทำให้เกิดมูลค่าต่อการพัฒนาในอุตสาหกรรมวัฒนธรรมสร้างสรรค์ การนำวรรณคดีไทยมาผลิตซ้ำหรือผลิตใหม่ในรูปแบบของสื่อบันเทิงร่วมสมัย ตลอดจนสื่อบันเทิงร่วมสมัยแบบใหม่ในสื่อสังคมออนไลน์ นับเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่วรรณคดีไทยถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ตอบโจทย์กระแสความเปลี่ยนแปลงในบริบทสังคมไทยและสังคมโลก

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการสืบสืบทอดวรรณคดีมีพัฒนาการที่ทำให้เห็นพลวัตและความแตกต่างที่ชัดเจนในแต่ละยุคสมัย เริ่มจากจุดเริ่มต้นของการสืบสืบทอดจากการปรับปรุงวรรณกรรมทางวรรณศิลป์ในรูปมูขปาฐะสู่ลายลักษณ์ในบริบทวัฒนธรรมสมัยสุโขทัยและอยุธยา และในสมัยดังกล่าวนี้มีมิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีที่เกิดจากการผสมผสานวัฒนธรรมต่างชาติที่หลากหลาย การสร้างสรรค์ชิ้นใหม่ และการประสานศิลปะกับศิลปะต่างแขนง อันเป็นการสืบสืบทอดที่สัมพันธ์กับพิธีกรรม ศาสนา และความบันเทิง เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยา มิติของการสืบสืบทอดเป็นการสืบต่อทางวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองภารกิจและบริบทของบ้านเมืองใหม่ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นทั้งในด้านการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ และการสร้างฉบับใหม่เพื่อบ้านเมือง รวมถึงสืบสานศิลปะการละคร การให้สาระและเรียนรู้วัฒนธรรมต่างชาติที่จำเป็นต่อการสร้างอาณาจักรใหม่ ตลอดจนการสืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาไทย

สืบต่อมาในสมัยปฏิรูปบ้านเมืองมีมิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีที่มีความแตกต่างจากยุคก่อน อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมการพิมพ์ และการผสมผสานวรรณคดีกับวัฒนธรรมใหม่จากตะวันตก วิทยาการและวัฒนธรรมใหม่นี้ก่อให้เกิดความนิยมในการสร้างและเสพตามค่านิยมใหม่ มิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 7 และหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการดำเนินงานผ่านองค์กรหรือสมาคม ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งของความพยายามในการดำรงมรดกทางภูมิปัญญา และยังมีมิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีที่ถูกนำไปมีบทบาทของการเป็นวรรณคดีสร้างชาติก่อนจะยุติลง มิติของการสืบสืบทอดวรรณคดีในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ที่สร้างงานวรรณคดีตามขนบร้อยกรองแนวเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ในช่วงนี้เสื่อมความนิยม หากขนบวรรณศิลป์ยังมีการสืบต่อในงานร้อยกรองแนวใหม่ การสืบสืบทอดวรรณคดีเกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่ต่างไปจากแต่ก่อน เนื่องจากการนำเรื่องราวที่ผู้คนคุ้นเคยไปเป็นเนื้อหาในสื่อที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทยสมัยนั้น ทำให้วรรณคดีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมยังดำรงอยู่ในรูปลักษณะใหม่ รวมถึงยังมีการนำไปประสมศิลป์สู่ศิลปกรรมแนวใหม่และศิลปะการแสดงร่วมสมัย

ในบริบทหลังจากนี้คือตั้งแต่ยุคพัฒนาสืบต่อเนื่องถึงยุคดิจิทัล การสืบสืบทอดวรรณคดีมีบทบาทหน้าที่ใหม่โดยเฉพาะการเป็นสื่อแทนความเป็นไทย การตอบสนองรสนิยมของผู้เสพกลุ่มใหม่ การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสื่อไม่ว่าจะเป็นสื่อแบบดั้งเดิมหรือสื่อดิจิทัลสมัยใหม่ ในช่วงของจุดเปลี่ยนที่ก้าวสู่ยุคดิจิทัล พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา การสืบสืบทอดวรรณคดีก้าวสู่พื้นที่โลกออนไลน์และมีบทบาทใหม่ที่ต่างไปคือการเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับบทบาทใหม่ในวัฒนธรรมประชานิยม ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นว่าการสืบสืบทอดวรรณคดีมีพลวัตที่แตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย

2.2 วรรณคดีเรื่องที่มีความพิเศษหรือยอดของวรรณคดีกับพัฒนาการการนำมาสืบสรรค์ในสังคมไทย

วรรณคดีเรื่องที่มีความพิเศษ คือ เรื่องที่ได้รับการยกย่องให้เป็นยอดของวรรณคดีและ/หรือมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เชิงจินตนาการและการสร้างสรรค์เนื้อหา เป็นวรรณคดียอดนิยม และเป็นเรื่องที่ยิมนำมาสืบสรรค์และผลิตซ้ำในหลากหลายรูปแบบอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน จากการศึกษาเชิงสำรวจวรรณคดีไทยพบว่าเรื่องที่มีความพิเศษมีเนื้อหาทางด้านโลกศาสตร์ พุทธศาสนา และเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นที่ยิมนำมาสืบสรรค์ และเรื่องแนวดังกล่าวที่ยิมนำมาสืบสรรค์ ได้แก่ ไตรภูมิภิกขุ มหาชาติ รามเกียรติ์ อิเหนา สังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ขุนช้างขุนแผน และพระอภัยมณี ซึ่งแต่ละเรื่องมีพัฒนาการในการสืบสรรค์ ดังนี้

เรื่องไตรภูมิภิกขุหรือคิตไตรภูมิถูกนำไปสืบสรรค์ปรากฏการแต่งเป็นด้นบทใหม่ สื่อถึงความคิด ความเชื่อและการสร้างเป็นต้นฉบับใหม่ที่สมบูรณ์ซึ่งเนื้อหาทำนองเป็นตำราทางวิชาการ และยังมีการนำเรื่องราวไปอ้างอิงหรือทำหน้าที่เชิงอุปมาในด้นบทวรรณคดีเรื่องใหม่ทำให้ไตรภูมิเป็นแหล่งจินตนาการทางสุนทรียภาพด้านการสืบสรรค์ในแบบของการประสานศิลป์สู่ศิลปะต่างแขนงในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นสัมพันธ์กับบทบาทในการให้ความหมายทางศาสนา เมื่อเข้าสู่สมัยปฏิรูปบ้านเมือง อิทธิพลความรู้แบบวิทยาศาสตร์ของตะวันตกเป็นปัจจัยทำให้ความเชื่อจักรวาลแบบพุทธเสื่อมความนิยม กระทั่งหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการนำเรื่องราวจินตนาการมหัศจรรย์ในไตรภูมิมาสืบสรรค์ในรูปแบบใหม่เป็นบทเพลงไทยสากล

การสืบสรรค์ไตรภูมิในยุคพัฒนาถึงยุควิกฤตเศรษฐกิจเกิดความเปลี่ยนแปลงจากการเคลื่อนสู่ การข้ามสื่อในรูปของภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ และยังนำเรื่องราวไปปรับใช้ในบ้านเทิดคติร่วมสมัย ส่วนการประสานศิลป์โดยเฉพาะงานจิตรกรรมนำไตรภูมิมาตีความใหม่ในเชิงสัญลักษณ์ สืบต่อมาถึงช่วง กระแสโลกาภิวัตน์สู่บริบทดิจิทัลไตรภูมิมีฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรมจากการนำเรื่องราวจินตนาการ มหัศจรรย์มาสืบสรรค์หรือปรับใช้เป็นเพลงไทยสากล นวนิยาย ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ โฆษณาออนไลน์ การ์ตูน การตูนแอนิเมชัน ภาพยนตร์การ์ตูนแอนิเมชัน สื่อสังคมออนไลน์ปรากฏการสร้างเป็นบทเพลง ในยูทูบ นิยายออนไลน์เกี่ยวกับปาหิมพานต์ นรก สวรรค์ ตันจวี อมนุษย์ และอื่น ๆ เช่น เกม โมเดลกระดาษ สิ่งเหล่านี้สามารถให้ผลประโยชน์ทางการค้าหรือเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

เรื่องมหาชาติเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มาจากการสืบทอดเรื่องเวสสันดรชาดกที่รู้จักกันแพร่หลายตั้งแต่สมัยสุโขทัยในชื่อ “มหาชาติ” และพัฒนาสู่มิติของการสืบสรรค์ในวัฒนธรรมลายลักษณ์ สมัยอยุธยาด้วยการแปลแต่งหรือแต่งขึ้นใหม่หลากหลายสำนวนมีทั้งที่เป็นคำหลวง คำกาพย์ และกลอนเทศน์ ซึ่งสัมพันธ์กับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในบริบทศาสนาที่มุ่งสอนหลักธรรม ด้านการประสานศิลป์เป็นงานจิตรกรรมและศิลปะปูนปั้นเพื่อเป็นพุทธบูชาและแสดงคติธรรม สืบต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังมีมิติของการสืบสรรค์ในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์และการประสานศิลป์ สืบทอดคติทางพุทธศาสนาต่อเนื่องถึงยุคปฏิรูปบ้านเมือง

ครั้นช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคพัฒนามิติของการสืบสรรค์เคลื่อนย้ายสู่สื่อที่เกิดขึ้นใหม่ในรูปของการ์ตูน ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ นอกจากนี้ยังนำไปเป็นเรื่องราวในบทเพลงไทยสากล รวมถึงนำไปปรับใช้ในศิลปะการแสดงแบบใหม่ เช่น ละครร้อง บัลเลต์ หรือการแสดงศิลปะพื้นบ้าน เช่น ลิเก อันเป็นการสืบสรรค์เรื่องมหາชาติที่ปรับเปลี่ยนไปเพื่อความบันเทิง สืบต่อมาในบริบทกระแสโลกาภิวัตน์ สู่ยุคดิจิทัลมิติของการสืบสรรค์มหาชาติมีทั้งเป็นไปเพื่อความบันเทิงที่ผสมผสานการสอนคุณธรรมจริยธรรม เช่น ละครชาตก ละครเวที ลิเกร่วมสมัย ลำเรื่องตอกลอน และเป็นทุนทางวัฒนธรรม เช่น การดัดแปลงเรื่องเป็นเพลงแหล่ เพลงไทยสากลจากวรรณคดีไทยที่นำเรื่องราวไปตีความใหม่โดยผู้ร้องเป็นคนรุ่นใหม่ หนังสือการ์ตูน ละครโทรทัศน์ อันเป็นการผลิตซ้ำเพื่อธุรกิจและกลุ่มเป้าหมายใหม่ นอกจากนี้ยังมีการนำไปสร้างเป็นต้วบทใหม่ในรูปแบบของนิยายออนไลน์ ซึ่งมีการผสมเรื่องราวร่วมสมัยลงไปหากยังคงสืบทอดเรื่องราวหรือแนวคิดตามขนบเดิม

เรื่องรามเกียรติ์ปรากฏในสังคมไทยที่เก่าที่สุดเป็นวรรณคดีมุขปาฐะ คือนิทานพระรามที่เล่าสืบต่อกันมา ซึ่งมีที่มาจากอินเดีย ส่วนในสังคมไทยรับนิทานพระรามมาปรับเป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมปรากฏเป็นรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ทั้งฉบับราชสำนักและฉบับท้องถิ่น ในสมัยอยุธยาปรากฏการสืบสรรค์เรื่องรามเกียรติ์ในวัฒนธรรมลายลักษณ์ที่เกิดจากการประสานศิลป์เพื่อการแสดงในราชสำนัก กล่าวคือ เป็นบทที่ใช้ประกอบการแสดงโขน หนังใหญ่ บทละคร มิติของการสืบสรรค์ยังปรากฏการอ้างถึงเรื่องราวหรือตัวละคร ซึ่งส่วนหนึ่งแสดงบทเปรียบเทียบกับสรรเสริญพระเจ้าแผ่นดินกับพระรามปราบยุคเข็ญ และยังมีการนำเรื่องราวบางตอนมาสร้างใหม่เพื่อสื่อหลักธรรมคำสอนผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง ตลอดจนมีการถ่ายทอดหรือประสานศิลป์สู่ภาพจิตรกรรมและประติมากรรม รามเกียรติ์ถูกนำมาสืบสรรค์เป็นต้วบทใหม่สู่การประสานศิลป์เพื่อการแสดงและฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมในสมัยธนบุรี และการสืบทอดเรื่องเก่าที่สูญหายครั้งกรุงศรีอยุธยาแต่ใหม่เป็นรามเกียรติ์ฉบับสมบูรณคัมภีร์บ้านเมือง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 เพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมแล้วยังมีนัยที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองด้วย (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2547, น. 84-93) ตลอดจนมีการสืบสรรค์เรื่องรามเกียรติ์มาแต่งใหม่ในหลากหลายสำนวน และรูปแบบเพื่อวัตถุประสงค์ที่ต่างกันออกไป นอกจากนี้ยังมีการประสานศิลป์สู่งานจิตรกรรมเป็นภาพเล่าเรื่องและศิลปะการแสดงชั้นสูง

เมื่อเข้าสู่ยุคปฏิรูปบ้านเมืองการสืบสรรค์เรื่องรามเกียรติ์มีพัฒนาการที่ต่างไปจากเดิมเนื่องจากการปรับปรุงหรือ “ปรุง” เป็นบทละครแบบใหม่ที่ผสมวัฒนธรรมตะวันตก และมีมิติของการสืบสรรค์ที่เคลื่อนย้ายจากราชสำนักสู่สาธารณะผ่านการพิมพ์และการประสานศิลป์สู่ศิลปะพื้นบ้าน เช่น โขนสด หุ่นกระบอก หนังตะลุง อันทำให้บทบาทของรามเกียรติ์เปลี่ยนจากวรรณคดีของชนชั้นนำสู่วัฒนธรรมของสังคมโดยรวม หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคพัฒนาสู่ยุควิกฤตเศรษฐกิจ รามเกียรติ์ถูกสืบสรรค์เคลื่อนย้ายสู่สื่อใหม่ในรูปของภาพยนตร์ การ์ตูน ภาพยนตร์การ์ตูนแอนิเมชัน ละครโทรทัศน์ ในช่วงนี้รามเกียรติ์ถูกนำมาทำหน้าที่สื่อแทนความเป็นไทย ในขณะเดียวกันก็ถูกนำไปประสานศิลป์สู่ศิลปะการแสดง

ร่วมสมัยรูปแบบใหม่ เช่น บัลเลต์ ละครพูด ละครเวทีร่วมสมัย การแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัย โขนของภาคเอกชน อันเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างไทยกับเทศ

ในช่วงกระแสโลกาภิวัตน์สู่บริบทดิจิทัลมิติของการสืบสรรค์ร่วมเกียรต์พัฒนาต่อยอดกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมของสังคม เรื่องราวหรือตัวละครถูกนำไปสร้างใหม่และตีความใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ภาพยนตร์แอนิเมชันที่เป็นอุตสาหกรรมศิลปวัฒนธรรม (Content Industry) นิทานภาพ การ์ตูนไทยพันธุ์ใหม่ นิยายออนไลน์ เพลงไทยสากลจากวรรณคดีไทยที่กลายเป็นกระแสในสื่อออนไลน์ เพลงวรรณคดีไทยโดย AI และอื่น ๆ เช่น เกม สติกเกอร์ไลน์ ไปสเตอร์หุ่นกระต่าย บอร์ดเกม ผลิตภัณฑ์ของ HOLEAN เหล่านี้ล้วนเป็นการสร้างรายได้และยังมีการผลิตซ้ำเพื่อตอบโจทย์กลุ่มเป้าหมายในวัฒนธรรมประชานิยม ผสานกับการใช้เทคโนโลยี นวัตกรรม สร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ

เรื่องอิเหนาสืบทอดมาจากนิทานพื้นป็นของชาวดัตช์การนำมาแต่งใหม่เป็นบทละครครั้งแรกในสมัยอยุธยาตอนปลาย และมีการสืบสรรค์ในสมัยธนบุรีเพื่อสืบต่อทางวัฒนธรรมด้วยการนำเหตุการณ์เฉพาะตอนไปแต่งเป็นฉบับใหม่ทำนองเรื่องเล่า ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนำไปสืบสรรค์โดยปรุ้งบทแต่งขึ้นใหม่เพื่อเป็นต้นฉบับสำหรับพระนคร และปรุ้งบทใหม่เพื่อเป็นแบบแผนและมาตรฐานของบทละครในเพื่อการแสดง อันจัดเป็นพัฒนาการทางวรรณศิลป์และการประสาณศิลป์ และยังมีมิติของการสืบสรรค์โดยนิยมนำเรื่องราวบางตอนไปแต่งใหม่ในหลากหลายรูปแบบ เช่น บทสัทวา บทมโหรี บทเห่กล่อมพระบรรทม เพลงยาว นิราศ

เมื่อเข้าสู่สมัยปฏิรูปบ้านเมืองปรากฏการสืบสรรค์เรื่องอิเหนาจากราชสำนักสู่สาธารณะ โดยนำเหตุการณ์เฉพาะตอนไปแต่งใหม่เป็นบทละครแบบใหม่ที่ผสมผสานวัฒนธรรมตะวันตก การประสาณศิลป์ในช่วงนี้มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงจากวรรณคดีการแสดงชั้นสูงไหลเลื่อนสู่การแสดงของชาวบ้าน โดยนำไปปรุ้งแต่งเป็นบทแสดงลิเก และเรื่องราวที่ไม่ได้เกี่ยวกับพุทธศาสนาหรือชาดกได้นำไปเขียนเป็นภาพเล่าเรื่องในศาสนสถาน หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองการสืบสรรค์เรื่องอิเหนาถูกนำไปตีความใหม่ในรูปของสื่อการ์ตูน ความบันเทิงร่วมสมัยในบทเพลงไทยสากล ลิเก ซึ่งสืบต่อมาถึงยุคพัฒนาสู่ยุควิกฤตเศรษฐกิจและในช่วงนี้ยังมีการประสาณศิลป์ในละครเวทีและการแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัย ซึ่งมีการตีความหรือตั้งคำถามต่อค่านิยมดั้งเดิมเรื่องความรัก การครองอำนาจ และบทบาททางเพศ กระทั่งถึงช่วงกระแสโลกาภิวัตน์สู่บริบทดิจิทัลเรื่องอิเหนาถูกนำไปสืบสรรค์ในฐานะทุนทางวัฒนธรรมโดยนำเรื่องราวไปผลิตซ้ำเป็นละครโทรทัศน์และนิยายออนไลน์ที่ดำเนินงานในรูปของธุรกิจหรือต่อยอดเป็นสินค้าวัฒนธรรมเพื่อตอบโจทย์ความบันเทิงยุคใหม่

เรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 เดิมเป็นเรื่องที่สืบทอดจากสุวรรณสังข์ชาดกนำมาแต่งใหม่ปรากฏเป็นสำนวนกลอนสวด คำฉันท์ และบทละครนอกในสมัยอยุธยา ต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนำของเก่ามาปรุ้งแต่งเป็นบทละครนอกแบบหลวง นับเป็นการพัฒนาและปรับปรนระหว่างวัฒนธรรมราชฎร์กับหลวง และเป็นตัวบทที่รู้จักกัน

แพร่หลายที่สุด (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, 2548, คำนำ) ครั้นในสมัยปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัยมีมติของการสืบสรรค์ด้วยการนำมาปรับปรุงเปลี่ยนเป็นบทละครแบบใหม่ที่สถานวัฒนธรรมตะวันตก และนำไปปรับใช้กับศิลปะการแสดงพื้นบ้านแบบใหม่ เช่น ละครเล็ก หุ่นกระบอก

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเรื่องสังข์ทองมีการสืบสรรค์เคลื่อนสู่สื่อใหม่คือ การ์ตูน ต่อมาในยุคพัฒนาปรากฏในสื่อภาพยนตร์ และยังมีการประสมศิลปฐานจิตรกรรมสมัยใหม่ ความบันเทิงร่วมสมัย เช่น บทเพลงไทยสากล นาฏศิลป์ร่วมสมัย ละครนอกของกรมศิลปากร ศิลปะการแสดงแบบใหม่ เช่น บัลเลต์ และศิลปกรรมร่วมสมัย ในช่วงกระแสโลกาภิวัตน์สู่บริบทดิจิทัล วรรณคดีเรื่องสังข์ทองถูกนำมาตีความใหม่เป็นละครเวทีร่วมสมัย และมีฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่นิยมนำมาสืบสรรค์หรือนำมาแต่งใหม่ในรูปของหนังสือการ์ตูนสอดแทรกสาระความรู้ นวนิยาย ละครโทรทัศน์ประเภทละครจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งทำเป็นธุรกิจการ์ตูนแอนิเมชัน โดยปรับการเล่าเรื่องให้ร่วมสมัย แต่ยังคงแก่นคติเรื่องความดีและคุณค่าของมนุษย์ไว้เป็นศูนย์กลาง และนำไปสร้างสื่อบันเทิงใหม่ในสื่อออนไลน์ เช่น เพลงในยูทูบที่เป็นกระแสนิยม นิยายออนไลน์ และอื่น ๆ เช่น สตีกเกอร์ไลน์ การ์ดเกม โมเดลฟิกเกอร์ อันเป็นการสร้างใหม่จากเรื่องเก่าเพื่อการค้าหรือธุรกิจและการผลิตในวัฒนธรรมประชานิยมเพื่อตอบสนองกลุ่มเป้าหมายใหม่

เรื่องขุนช้างขุนแผนมีที่มาและพัฒนาการในมิติของการสืบสรรค์จากวัฒนธรรมมุขปาฐะ อันเป็นนิทานพื้นบ้านที่มีเค้าจากเรื่องจริงสุวรรณมลายลักษณ์ ซึ่งนิยมแต่งเป็นตอน ๆ เพื่อใช้ขับเสภาในสมัยอยุธยา ต่อมา มีการปรับปรุงเป็นบทเสภาขึ้นใหม่ให้มีมาตรฐานของราชสำนักหรือเรียกว่าสำนวนหลวง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในขณะเดียวกันก็มีการแต่งและขับเสภาเป็นมหรสพของชาวบ้านทั่วไป ครั้นสมัยปฏิรูปบ้านเมืองเรื่องขุนช้างขุนแผนยังมีการสืบสรรค์ด้วยการแต่งต่อเติมเป็นตอนใหม่ อันสื่อแสดงให้เห็นถึงความนิยม การนำไปปรับใช้ในเสภาโรงและละครแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยนี้ และศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น เพลงทรงเครื่อง หุ่นกระบอก ลิเก รวมถึงมีการเผยแพร่สู่สาธารณะผ่านการพิมพ์จึงมีสถานะเป็นวรรณคดีสำหรับอ่านด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการชำระสอบทานเรื่องขุนช้างขุนแผนขึ้นใหม่ ทั้งยังแต่งซ่อมและแต่งต่อแต่ละตอนและจัดพิมพ์เป็นหนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งถือเป็นฉบับหลวงที่แพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ยุคพัฒนาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีการนำไปสืบสรรค์ข้ามสื่อในรูปของการ์ตูน ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ โดยเน้นความสนุกสนาน เหตุการณ์การผจญภัยหรือชีวิตรักของตัวละคร ทั้งนี้เนื่องจากผู้อ่านผู้ชมคุ้นเคยกับเรื่องเดิม โดยเฉพาะภาพยนตร์ปรากฏการนำมาผลิตซ้ำอยู่บ่อยครั้งในช่วงนี้ นอกจากนี้ยังมีมติของการสืบสรรค์ด้วยการนำเรื่องราวไปเล่าใหม่เป็นความบันเทิงแบบอื่น ๆ เช่น หมอลำ เพลงไทยสากล สารคดีและนวนิยาย อันเป็นการสืบสรรค์เพื่อสื่อความสนุกสนานบันเทิง

ช่วงกระแสโลกาภิวัตน์สู่บริบทยุคดิจิทัลมิติของการสืบสรรค์เรื่องขุนช้างขุนแผนโดยเฉพาะในรูปของละครเวทีร่วมสมัย ละครโทรทัศน์ นำเรื่องเก่ามาตีความใหม่ในประเด็นที่เกี่ยวกับความรัก อำนาจ และเพศ อันเป็นบทบาทใหม่ของการนำมาเสนอประเด็นหรือตั้งคำถามกับสังคม ในขณะเดียวกันก็มี

ฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรมจากการนำเรื่องราวมาปรับใช้เป็นเนื้อหาของเพลงในยูทูปที่กลายเป็นกระแสในโลกออนไลน์ การนำมาเขียนใหม่เป็นนิยายออนไลน์ การ์ตูนออนไลน์ ภาพยนตร์แนวใหม่และซีรีส์และอื่น ๆ เช่น บอร์ดเกม การ์ดเกม โมเดลกระดาษ สตีกเกอร์ไลน์ ซึ่งช่วยสร้างรายได้ที่มีมูลค่าเพิ่มและนำมาต่อยอดเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมได้หลากหลายรูปแบบ

เรื่องพระอภัยมณีเป็นนิทานคำกลอนที่สุนทรภู่แต่งขายเลี้ยงชีพในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 3-4) โดยเป็นเรื่องราวขึ้นใหม่โดดเด่นด้านจินตนาการล้ำยุค และได้รับความนิยมก่อนที่จะมีการพิมพ์ในสมัยปฏิรูปบ้านเมืองเรื่องพระอภัยมณีได้รับการเผยแพร่ผ่านการพิมพ์และเกิดการตอบรับที่เรียกว่าเป็นกระแสของยุคนั้น และยังก่อให้เกิดการสืบทอดของกลุ่มผู้สร้างนิทานวัดเกาะที่นำเนื้อหาและศิลปะการแต่งมาปรับใช้แต่งเป็นเรื่องใหม่ และกลุ่มผู้แต่งวรรณคดีชาวบ้านในภูมิภาคท้องถิ่นโดยเฉพาะภาคใต้ (ศิริทิพย์ สุชีรัตน์, 2547, น. 2)

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ยุคพัฒนาเรื่องพระอภัยมณีมีการสืบทอดหรือนำเรื่องราวไปปรับใช้ใหม่ในสื่อใหม่แห่งยุคโดยเฉพาะสื่อการ์ตูน ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ และมีพัฒนาการที่เป็นพลวัตคือการนำเรื่องราวเฉพาะตอนและตัวละครสุดสุดสุดไปสร้างใหม่เป็นภาพยนตร์การ์ตูนเรื่องแรก รวมถึงการประสมศิลป์เป็นงานจิตรกรรมสมัยใหม่หรือศิลปะการแสดงแบบใหม่ เช่น บัลเลต์ ละครเพลง หรือความบันเทิงอื่น ๆ เช่น เพลงไทยสากล นาฏศิลป์ร่วมสมัย อันเป็นมิติของการสืบทอดข้ามสื่อและประสมศิลป์เพื่อความบันเทิง

ต่อมาในบริบทกระแสโลกาภิวัตน์สู่ยุคดิจิทัลปรากฏการนำเรื่องพระอภัยมณีมาผลิตซ้ำผ่านสื่อภาพยนตร์ โทรทัศน์ หรือในรูปของการ์ตูนไทยพันธุ์ใหม่ การ์ตูนแอนิเมชัน ซึ่งส่วนหนึ่งเพื่อเป็นสื่อแทนความเป็นไทยและปรับให้เข้ากับสื่อ รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายหรือตอบสนองผู้เสพกลุ่มใหม่ ตลอดจนนำมาตีความใหม่และตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับความรัก อำนาจ เพศ และอัตลักษณ์ผ่านตัวละคร เช่น ผีเสื้อสมุทร นางเงือก สุดสาคร หรือในสื่อสังคมออนไลน์นำไปสืบทอดหรือสร้างใหม่เป็นนิยายออนไลน์ แฟนฟิก การ์ตูนออนไลน์ เพลงวรรณคดีในเว็บไซต์ยูทูป เพลงวรรณคดีจาก AI และอื่น ๆ เช่น เกม สตีกเกอร์ไลน์ การ์ดเกม การนำเรื่องพระอภัยมณีมาสืบทอดดังกล่าวโดยเฉพาะภาพยนตร์การ์ตูนแอนิเมชัน สื่อออนไลน์ หนังสือภาพหรือการ์ตูน การแสดงโชว์ สื่อผสม ทำให้วรรณคดีเรื่องพระอภัยมณียังมีฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรมนำมาผลิตหรือต่อยอดเป็นประโยชน์ทางการค้าหรือธุรกิจ

จากวรรณคดีเรื่องดังกล่าวจัดเป็นยอดของวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรในอดีตและจากคณะกรรมการวรรณคดีแห่งชาติในบริบทสังคมปัจจุบัน รวมถึงมีความพิเศษด้านเนื้อเรื่องยอดนิยมทั้งเรื่องโลกศาสตร์ที่เป็นจินตนาการมหัศจรรย์ในไตรภูมิภพ เรื่องเล่าจากชาดกแสดงคติธรรมประกอบประเพณีในมหาชาติ เรื่องราวแสดงสัญลักษณ์แทนกษัตริย์และหลักธรรมในรามเกียรติ์ เนื้อเรื่องแปลกจากนิทานต่างถิ่นในโอเณรา เรื่องราวแฟนตาซีเหนือจริงและสื่อสารแนวคิดคุณค่าของมนุษย์ในสังข์ทอง เรื่องราวชีวิตที่ตัวละครมีมิติและสีสันในขุนช้างขุนแผน เนื้อหาผสมผสานความแปลกใหม่และมหัศจรรย์ในพระอภัยมณี เหล่านี้เป็นปัจจัยเอื้อต่อการนำมาสืบทอดหรือสร้างใหม่และนำมาตีความใหม่

ได้แตกต่างหลากหลาย และทุกเรื่องมีพัฒนาการในเชิงรูปแบบที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของยุคสมัย จากการสร้างสรรค์ในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์และการประสาณศิลป์สู่การปรับใช้เป็นเนื้อหาในสื่อใหม่และสื่อดิจิทัลสมัยใหม่ ซึ่งส่วนหนึ่งมีฐานะเป็นสื่อแทนความเป็นไทย จนปัจจุบันกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรม และเป็นฐานสำคัญในการต่อยอดสู่นวัตกรรมในกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์นำไปเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

3. บทสรุปและอภิปรายผล

การศึกษาเรื่องพัฒนาการของการสืบสืบทอดวรรณคดีไทยจากยุคอดีตคือสมัยสุโขทัยจบจนกระทั่งปัจจุบัน ทำให้เห็นว่าวรรณคดีในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัต ซึ่งปรับเปลี่ยนและสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย รวมถึงบทบาทของวรรณคดีไทยที่แตกต่างกันไปตามบริบทใหม่ ๆ และยังทำให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการนำวรรณคดีไทยซึ่งจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาสืบสืบทอด อันทำให้เห็นการพัฒนาวัฒนธรรมไปตามบริบทใหม่ ๆ ตลอดจนเป็นฐานความรู้และความคิดของการชำระมรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดการสืบทอด หรือสร้างใหม่ หรือการสร้างสรรค์ในกระบวนการสืบทอดที่สอดคล้องกับสังคมแต่ละสมัยให้มีความร่วมสมัยหลากหลาย มีชีวิตชีวา และดำรงอยู่ในสังคมอย่างต่อเนื่องและมีพลวัต

นอกจากการสืบทอดขนบการแต่งวรรณคดีที่เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์แล้ว วรรณคดียังมีความสัมพันธ์กับศิลปะทุกแขนงในลักษณะของการประสาณศิลป์ อันเกิดจากการฟังพาหรือเกื้อหนุนกันในแง่ของการเป็นสื่อต่อกำความหมายเดิมหรือสร้างความหมายใหม่ให้แก่ศิลปะอีกสาขาหนึ่ง หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “ศิลปะร่วม” หากพิจารณาในมิติของวรรณคดีที่สัมพันธ์กับศิลปะแขนงต่าง ๆ พบว่าเป็นการสืบสืบทอดวรรณคดีสู่ศิลปะต่างแขนง โดยการนำเนื้อหาในวรรณคดีไปสร้างเป็นศิลปะแขนงอื่น ๆ ในลักษณะของการสร้างซ้ำ (repetition) ซึ่งพบทั้งที่เป็นศิลปะแบบประเพณีและศิลปะร่วมสมัย การนำไปสร้างใหม่ในลักษณะของการตีความใหม่ และการสร้างใหม่ (re-creation) คือ การนำตัวละครและเรื่องราวบางตอนในวรรณคดีไปสร้างใหม่ โดยเพิ่มเติมจินตนาการด้านเหตุการณ์หรือเรื่องราวตามจินตนาการของผู้สร้างขึ้นใหม่

การสืบสืบทอดวรรณคดีนอกจากปรากฏในวัฒนธรรมลายลักษณ์และการประสาณศิลป์ทั้งแบบประเพณีและร่วมสมัยแล้ว วิธีของการสืบสืบทอดยังปรากฏในลักษณะของการนำวรรณคดีไปปรับใช้ในสื่อใหม่ หรือการสืบสืบทอดข้ามสื่อตั้งแต่ช่วงหลัง พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นช่วงแรกของการนำไปปรับใช้ในสื่อการ์ตูน เนื่องจากเป็นเรื่องที่ผู้อ่านเข้าใจง่ายและคุ้นเคยเป็นอย่างดี สื่อภาพยนตร์ช่วงแรกก็นำเอาเค้าโครงเรื่องหรือเนื้อหาจากวรรณคดีมาทำเป็นบทภาพยนตร์ และสื่อโทรทัศน์ก็นำเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่เป็นวรรณคดีแต่โบราณมาปรับใช้เป็นเรื่องราวในละครโทรทัศน์ ต่อมาสื่อใหม่แห่งยุคนั้น ๆ กลายเป็นสื่อดั้งเดิมเมื่อเข้าสู่ยุคดิจิทัล หากในสื่อดังกล่าวยังคงนำวรรณคดีมาปรับใช้ในลักษณะของการสืบทอด ตีความใหม่ และผสมกับบริบทเรื่องราวแห่งยุคสมัยโดยการปรับประยุกต์ให้เข้ากับสื่อใหม่และมีบทบาทหน้าที่ใหม่ในฐานะของการเป็นสื่อแทนความเป็นไทย

ส่วนในพื้นที่ใหม่และการพัฒนาที่ก้าวล้ำของเทคโนโลยีเกิดการเติบโตของแพลตฟอร์มและแอปพลิเคชัน (application) ซึ่งยังคงเป็นพื้นที่ของงานด้านศิลปะและความคิดสร้างสรรค์หรือเกิดงานสร้างสรรค์ต่าง ๆ ทั้งวรรณกรรมออนไลน์ วรรณกรรมดิจิทัล การตูนออนไลน์ ภาพยนตร์หรือการ์ตูนแอนิเมชัน เพลงในสื่อออนไลน์ เพลงจาก AI ลักษณะเฉพาะของสื่อออนไลน์หรือสื่อดิจิทัลสร้างประสบการณ์อันสุนทรีย์แก่ผู้เสพ โดยส่วนหนึ่งของผลงานสร้างสรรค์นำเสนอของวรรณคดีมาสู่บรรทัด ซึ่งปรากฏในลักษณะของการคงเดิม การปรับเปลี่ยน ขยายความ ลดทอน ดัดแปลงหรือตีความใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องหรือเหมาะสมกับการนำเสนอในสื่อใหม่นั้น ๆ รวมถึงการเป็นวรรณกรรมในรูปแบบดิจิทัลเพื่ออ่านในสื่อดิจิทัล นอกจากนี้ยังมีการนำตัวละครในวรรณคดีในมิติที่เกี่ยวข้องกับวีรบุรุษวัฒนธรรม (Culture Hero) มาเป็นตัวเดินเรื่อง วรรณคดีจึงถูกนำมาใช้เพื่อเป็นการละเล่นหรือเกมในระบบอินเทอร์เน็ต การนำวรรณคดีมาปรับใช้ในแบบของการสืบสรรค์ข้ามสื่อปรากฏอย่างมีพลวัตในวัฒนธรรมร่วมสมัย และจากการก้าวข้ามจากสื่อสิ่งพิมพ์หรือสื่อดั้งเดิมสู่สื่อใหม่ในวัฒนธรรมประชานิยม

กล่าวได้ว่าพัฒนาการของการสืบสรรค์วรรณคดีมีพัฒนาการต่อเนื่องตามพัฒนาการของสังคมไทย และในฐานะที่วรรณคดีเป็นวัฒนธรรมและเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม วรรณคดีจึงอยู่ในวิถีชีวิตของผู้สร้างและผู้เสพวรรณคดี และดำรงอยู่อย่างมีพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงไปตามวิถีของชุมชน และยังเป็นเครื่องบ่งชี้ความเจริญของชาติ การสืบสรรค์วรรณคดีจึงมีมิติของการเป็นวัฒนธรรมและยังมีฐานะของการเป็นสื่อแทนความเป็นไทย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นไปเพื่อโต้กลับกระแสโลกาภิวัตน์ และเมื่อเข้าสู่ยุคของการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ต่าง ๆ ได้ใช้ศิลปะและวัฒนธรรมของประเทศเป็นพื้นฐาน วรรณคดีของไทยจึงมีฐานะเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีการนำมาสืบสรรค์ด้วยการต่อยอดเพื่อสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการประยุกต์สร้างสรรค์ร่วมกับนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีทำให้เกิดมูลค่าต่อการพัฒนาในอุตสาหกรรมวัฒนธรรมสร้างสรรค์ การนำวรรณคดีไทยมาผลิตซ้ำหรือผลิตใหม่ในรูปแบบของสื่อบันเทิงร่วมสมัย ตลอดจนสื่อบันเทิงร่วมสมัยแบบใหม่ในสื่อสังคมออนไลน์นับเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่วรรณคดีไทยถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ตอบโจทย์กระแสความเปลี่ยนแปลงในบริบทสังคมไทยและสังคมโลก

ด้านวรรณคดีเรื่องที่มีความพิเศษหรือได้รับยกย่องเป็นยอดของวรรณคดีที่นิยมนำมาสืบสรรค์ ซึ่งแต่ละเรื่องมีพัฒนาการของการนำมาสืบสรรค์ตามบริบทของสังคมและวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัย มิติของการนำไปสืบสรรค์นั้นวรรณคดีบางเรื่องโดยเฉพาะเรื่องโลกศาสตร์ หรือเรื่องทางศาสนายังคงอัตลักษณ์จินตนาการมหัศจรรย์และหลักธรรมคำสอนตามลำดับ ส่วนเรื่องที่มีสถานะเป็นวรรณคดีชั้นสูง เช่น รามเกียรติ์ อิเหนา หรือเรื่องที่ปรับปรนในวัฒนธรรมราชวาทย์กับวัฒนธรรมหลวง เช่น สังข์ทอง ขุนช้างขุนแผน และเรื่องที่มหาชนนิยม เช่น พระอภัยมณี เรื่องเหล่านี้ถูกนำมาสืบสรรค์ในหลากหลายรูปแบบปรากฏทั้งในวัฒนธรรมลายลักษณ์ในแง่ของการสืบสรรค์ขนบวรรณศิลป์ การประสานศิลป์ทั้งศิลปะแบบประเพณี และร่วมสมัย และการสืบสรรค์ข้ามสื่อทั้งสื่อแบบดั้งเดิมและสื่อดิจิทัลสมัยใหม่ และปรากฏ

การสืบสรรค์ในทุกยุคทุกสมัย และเรื่องดังกล่าวนี้ถูกปรับเปลี่ยนไหลเลื่อนไปตามบริบทและมีบทบาทหน้าที่ใหม่ที่ได้รับกับกระแสความเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย รวมถึงการตอบสนองรสนิยมตามกลุ่มเป้าหมายหรือกลุ่มวัฒนธรรมย่อย การสืบสรรค์วรรณคดีเรื่องดังกล่าว มีเส้นทางเป็นสายธาร อันทำให้เห็นพัฒนาการของการสืบสรรค์โดยมิติของการสืบสรรค์ในสังคมวิทยาแห่งวรรณคดีนี้ทำให้วรรณคดีมีรูปลักษณะหรือมีชีวิตใหม่อย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับความเห็นที่ว่า

...การสืบสรรค์วรรณคดีต้นทางสู่งานศิลปะปลายทางในหลากหลายรูปแบบนั้น เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยมีความสัมพันธ์กับสังคมวิทยาแห่งวรรณกรรมอย่างใกล้ชิด แสดงให้เห็นพลวัตของการสร้าง การเสพ และการเผยแพร่วรรณคดีไทยที่อุปมาได้ว่า เคยวางอยู่บนหิ้งบูชาอย่างเงียบเหงาให้กลับมามีชีวิตชีวาและโลดแล่นอยู่ในโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะในบริบทของโลกาภิวัตน์สมัยและสังคมดิจิทัล เป็นกระบวนการสืบทอด ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่วรรณคดีไทย โดยคนรุ่นหลังบนพื้นฐานต้นทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ผนวกกับศิลปะวรรณกรรมและสื่อใหม่ ก่อให้เกิดประดิษฐกรรมทางวรรณศิลป์ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2568, น. (7))

จากการพัฒนาดังกล่าวบ่งชี้ว่าการสืบสรรค์วรรณคดีไทยจากอดีตสู่ปัจจุบันมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต และเป็นการเปิดมุมมองใหม่ต่อวรรณคดีไทยที่มีได้เป็นเพียงภาพหนึ่งของประวัติวรรณคดีไทย หากยังเปิดโอกาสให้มีการศึกษาหรือพิจารณาประเด็นต่อยอดทั้งจากนักวิชาการวรรณคดี ตลอดจนภาคธุรกิจได้มองเห็นโอกาสในการนำวรรณคดีไทยในฐานะทุนทางวัฒนธรรมไปต่อยอดเป็นอุตสาหกรรมศิลปวัฒนธรรม (content Industry) หรือการนำวรรณคดีไปต่อยอดเป็นพลังละมุน (soft power) ที่ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง/References

- กรมศิลปากร. (2554). *ไตรภูมิ เอกสารจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส*. กรมศิลปากร.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). *แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550-2559*. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์
สำนักปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.
- จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย. (2544). *ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสมัยสงครามโลก
ครั้งที่ 2*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิตินัน บุญภาพ คอมมอน. (2556). รายงานการวิจัยเรื่อง บทบาทของสื่อใหม่ในการสร้างค่านิยมทางสังคม
และอัตลักษณ์ของเยาวชนไทยในกรุงเทพมหานคร. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. <https://doi.org/10.14458/DPU.res.2013.8>
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2560). มโนทัศน์เรื่องวรรณคดีในภูมิปัญญาไทย. ใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (บรรณาธิการ),
ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะ: ทศนะของนักวิชาการไทย (น. 82-109). นาค.
- เด่นดาว ศิลปานนท์. (2549). *จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระมอญในภาคกลางของประเทศไทย* [สารนิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. SURE: Silpakorn University Repository.
<https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/1492>
- ธนธร กิตติกันต์. (2554). *มหาธาตุ: แนวคิดและแนวทางในงานสถาปัตยกรรมไทย* [วิทยานิพนธ์ปริญญา
ดุษฎีบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2568). คำประกาศเกียรติคุณหนังสือ รางวัล TTF AWARD ประจำปี 2566-2567
ด้านมนุษยศาสตร์. ใน *สืบสรรค์วรรณคดีไทยในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย* (พิมพ์ครั้งที่ 2, น. (6)-(7)).
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิตยา แก้วคัลณา. (2551). *การสืบสรรค์จินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย* [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยศิลปากร]. SURE: Silpakorn University Repository. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/11583>
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2543). *ไตรภูมิพระร่วง: การศึกษาที่มา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). แม่คำผาง.
- ผอบ ไปชะกฤษณะ และ สุวรรณ อุดมผล. (2523). *วรรณกรรมประกอบการเล่นลิเก*. โครงการเผยแพร่
เอกลักษณ์ของไทย กระทรวงศึกษาธิการ.
- พิชิต อังศุภกุล. (2556). การปรับเปลี่ยนแนวความคิดของจิตรกรรมฝาผนังในพระราชประสงค์ของ
รัชกาลที่ 5 [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. SURE: Silpakorn
University Repository. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/1596>
- พินิจ หุตะจินดา. (2545). ละครุโทรทัศน์. *วารสารภาษาและหนังสือ*, 33(1), 64-83.
- ไพศาล ธีรพงศ์วิษณุพร. (2561). 140 ปี “การตื่น” เมืองไทย (ประวัติและตำนาน พ.ศ. 2417-2557). ศรีปัญญา.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2547). *มณีปิ่นนิพนธ์: รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย*.
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- มัทนี รัตนิน. (2538). พัฒนาการของนาฏศิลป์และการละครสมัยใหม่. ใน คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. และ นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ท่านผู้หญิง (บรรณาธิการ), *ลักษณะไทย* (เล่ม 3: ศิลปะการแสดง, น. 44-45). ธนาคารกรุงเทพ.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2553). *สืบสานสร้างสรรค์วรรณศิลป์*. สถาพรบุ๊ค.
- เวอร์สแตปเป็น, เอ็น. (2564). *การดูหนังไทย ศิลปะ และประวัติศาสตร์* (ชนิดา อรวรรณานนท์, ผู้แปล). ริเวอร์ บุ๊คส์. (ต้นฉบับพิมพ์ปี 2564).
- ศิวัชร หงส์จินดาเกศ. (2537). *วิถีชีวิตประจำวัน ที่แสดงออกทางวาทกรรมในละครวิทยุคณะ "เกศทิพย์"* พ.ศ. 2536 [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.1994.373>
- ศิริทิพย์ สุขีรัตน์. (2547). *ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมนิทานภาคใต้กับวรรณกรรมสุนทรภู่ และ ภาพสะท้อนของวัฒนธรรมท้องถิ่น* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2004.1916>
- สิริธร ศรีชลาคม. (2543). *นาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย : การสร้างสรรค์โดยผสมผสานนาฏศิลป์ไทยกับ นาฏศิลป์สากลอื่น ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2510-2542* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2000.1367>
- สุมาลี วีระวงศ์. (2546). *อนาคตของกวีนิพนธ์*. ใน *ภาษาและวรรณกรรมสาร: ภาษาและวรรณกรรมไม่เคยตาย* (น. 16). แชนโฟร์ พรินติ้ง.
- เสฐียรโกเศศ. (2551). *ชีวิตพระสารประเสริฐที่ข้าพเจ้ารู้*. ใน *สมญาภิธานรามเกียรติ์และชีวิตและงานของ "นาคะประทีป"* (พิมพ์ครั้งที่ 3, น. 215-271). ศยาม.
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2548). *เล่าเรื่องวรรณคดีไทย สังข์ทอง*. แม็ค.
- อัจฉนา ธารพร. (2562). *การศึกษาทุนทางวัฒนธรรมประเภทของที่ระลึกเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิง เศรษฐกิจสร้างสรรค์ กรณีศึกษา แปรนด์ "โฮเลน (HOLEN)"* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.1976.217>
- อวยพร มิลินทางกูร. (2519). *ลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2501* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.1976.217>